

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

«Мотивація навчання історії засобами музики»

Студентки 4 курсу, групи СОІ-42
Напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (Історія)»

Горганюк Оксани Василівни

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент

Королько Андрій Зіновійович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Мотивація на уроках історії в сучасній школі.....	7
1.1. Мотивація як потужний засіб для опанування нових компетентностей.....	7
1.2. Формування основних компетентностей в учнів на уроках історії.....	14
1.3. Громадянська компетентність як ключова складова розвитку громадянина в суспільстві.....	20
Розділ 2. Формування громадянської компетенції учнів через призму музичного мистецтва на уроках історії.....	29
2.1. Музичне мистецтво як засіб формування громадянської компетенції на уроках історії.....	29
2.2. Методика використання музичного контенту на уроках історії.....	35
Розділ 3. «Українські січові стрільці – перше в новітній історії національне військо»: план-конспект уроку.....	47
Висновки.....	62
Список використаних джерел.....	65
Додатки.....	73

ВСТУП

Актуальність. Історичні та суспільні процеси супроводжують людину протягом життя, накладаючи свій відбиток на особистість людини. Адже всі події та обставини прямо чи опосередковано мають вплив на свідомість, розуміння та інтелект. Історичні події, які протягом тисячоліть формували наше суспільство, це важливе полотно інформації, що виткане сотнями поколінь, зберігає в собі величезний потенціал. На основі цієї маси інформації сучасна школа навчає та виховує школярів, формуючи та розвиваючи в учнях не тільки інтелект та дає багаж знань з історії, але й формує суспільну, громадянську та соціально-культурну позицію, що є основою для дорослої зрілої особистості.

Звісно, предмет історії надзвичайно цікавий, адже кожного уроку учні ніби вирушають в подорож у часі. Підсиленню інтересу до предмету та якісному засвоєнню інформації сприяє також особистість вчителя, адже ентузіазм і зануреність у свій предмет додає зацікавленості і в учнів. [Додаток Б].

Матеріал, поданий цікаво і з родзинкою, особливо із використанням музики, не тільки запам'ятається учневі, але й залишить позитивне враження. Психологи стверджують, що інформація, підсилена емоціями, засвоюється значно ефективніше. А отже, навчальні засоби, які викликають емоції, доречно застосовувати на уроках для кращого засвоєння матеріалу. Такими засобами може бути музика та музичний контент, який відображає тематику уроку та може закріпити враження від навчального матеріалу.

Про вплив музики на свідомість чи усвідомлення певної інформації також існує велика кількість висловлювань та досліджень. Зокрема, вислів філософа, богослова, поета і педагога Г.Сковороди: «Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестав вчитися, хоча б і зовні він видавався бездіяльним» або вислів А.Франса: «Мистецтво навчання є

мистецтво пробуджувати в юних душах допитливість і потім задовольняти його». Ці вислови підтверджують думку, що вмотивоване навчання має більше користі та позитивних результатів, і вчитель, наряду зі знанням свого предмета, має вміти мотивувати, зацікавлювати учнів до вивчення предмету. Відсутність наукових досліджень з тематики використання музичних засобів на уроках історії також робить дипломну роботу актуальною.

Отже, актуальність даної проблеми та необхідність її подальшої розробки, визначили тему дослідження: «Мотивація навчання історії засобами музики».

Об'єкт дослідження – мотивація до навчання як педагогічна проблема.

Предмет дослідження – мотивація навчання історії засобами музики.

Мета дослідження – визначити особливості мотивації та формування компетентностей учнів засобами музики на уроках історії.

Відповідно до мети, було поставлено наступні завдання дослідження:

1. Дослідити поняття «мотивація», «компетентності» та їх місце в формуванні педагогічних задач уроку.
2. Дати характеристику поняттю громадянської компетентності та дослідити процес формування даної компетенції.
3. Визначити музичне мистецтво як засіб формування громадянської компетентності на уроках історії
4. Зробити класифікацію типів уроків історії з використанням засобів музики.
5. Підготувати та провести інтегрований урок історії на патріотичну тематику.
6. Розробити методичні рекомендації по підбору музичних творів для уроків історії відповідно тематичного матеріалу уроку.

Стан наукової розробки. Питанню підвищення навчальної мотивації приділяється увага провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, педагогів та методистів, таких як Л. І. Божович, О. К. Маркова, Ф. Харламов, Х.

Хекхаузен та інші. Дослідження в цій сфері проводили такі вчені як Б. Афанасьєв, А. А. Коротаєв та інші.

Дослідження і розробки з питань формування національної свідомості розглядали такі науковці, як І. Бех, О. Вишневецький, В. Жмир, І. Зязюн, І. Касьянов, С. Кримський, І. Римаренко тощо. Також значна увага дослідників приділялась питанням ролі музики у становленні національної естетичної та духовної складової. Це такі діячі, як О. Апраксіна, В. Ражніков, І. Хлебнікова та інші.

За напрямком вивчення теоретичних основ розвитку громадянської освіти стали дослідження Т. Асламової, Т. Бакки, Т. Гінетової, Л. Дух та ін.

Нормативними документами, на які виконуються посилання під час дослідження є такі: Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в країні на 2016 – 2020 роки, «Концепція громадянської освіти в Україні», документ про Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти: Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна».

Отже, незважаючи на те, що є публікації, де окремо висвітлюють мотивацію до навчання, аспекти музичного мистецтва, культури українського народу, однак мотивація навчання історії засобами музики ще не ставала предметом дослідження. Також випущено з уваги дослідників питання формування громадянської компетентності засобами музики на уроках історії та громадянської освіти.

Методи дослідження: для вирішення поставлених завдань було використано комплекс методів для дослідження, таких як: теоретичні (аналіз та обробка інформації з наукових джерел), дослідницькі (пошук інформації з історичних джерел та зразків музичного мистецтва відповідно темам уроків), вивчення та систематизація методів, засобів та прийомів навчання, вивчення та систематизація психологічних понять та процесів.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі вперше систематизувати джерела щодо забезпечення мотивації на уроках історії засобами музики, а також розробити методичні рекомендації з підбору музичного матеріалу для уроків історії.

Практичне значення отриманих результатів роботи полягає в тому, що рекомендації, що сформувались в ході дослідження, будуть сприяти більш ефективному плануванню матеріалу уроку, що якісно вплине на засвоєння та враження учнів від вивченого матеріалу. Апробований у дослідженні методичний інструментарій може бути використаний вчителями історії для збагачення навчального матеріалу в контексті вивчення предметів суспільствознавчого циклу. Матеріали дослідження були апробовані автором під час педагогічної практики на уроках громадянської освіти у 10 класі, та на уроках історії в 5-9 класах.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів (55 с.), висновків, списку використаних джерел (66 найменувань) і двох додатків.

РОЗДІЛ І

МОТИВАЦІЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

1.1. Мотивація як потужний засіб для опанування нових компетентностей.

Сучасний світ – це динамічна структура, що перебуває у постійному русі і розвитку. Сфери людської діяльності мають надзвичайно широкий спектр, а отже вимагають від людини бути різнобічно розвиненою, пристосованою, адаптованою до таких умов. Щоб відповідати вимогам часу, людина має бути мотивованою до продуктивної діяльності, до навчання та праці. Для будь-якої сфери діяльності потрібні вміння, навички та мотивація. Навчальний процес у школі – це частина шляху становлення людини, і від продуктивності навчання в школі залежить вміння дитини адаптуватись у дорослому світі, визначитись з професією та подальшим шляхом. Саме мотивація є рушійною силою до здобуття нових знань та вмінь. Напрямок навчання чи діяльності людина обирає залежно мотиву, який нею керує. Інколи навіть комплексу мотивів залежно від ситуацій та бажань. У психології мотив розглядається, як обставина, що спонукає до дії, певна рушійна сила, що штовхає вперед [3, с.4].

В психологічній науці існують різні поняття мотивації, які розкривають основну суть її особливостей. В загальному, мотивація – це поєднання рушійних сил, що спонукають людину до певних дій і в залежності від типу поведінки, мотивація є процесом свідомого вибору способу дії, процес спонукання до діяльності для досягнення особистої чи загальної мети. Сучасні вчені говорять про мотивацію, як про внутрішні рушійні процеси, а в стародавні часи філософи та науковці вже мали певну систему уявлень про мотиваційні процеси. Наприклад, Сократ створив свій власний процес мотивації, а Арістотель розробив систему чотирьох відмінних причин, які спонукають людину до дії [28, с.18].

При вивченні поняття мотивації, треба розуміти більш вузьке поняття мотиву. Отже мотив є внутрішнє спонукання до дії з метою задовольнити певну потребу. Мотиви – це внутрішні якості людини, її інтереси, переконання, тоді як мотивація, це процес, що коригує руд до цілі., певні фактори, що мають вплив на процес досягнення цілі. Тож, за визначенням, мотив (від французького *motif* та латинського *motus* – рух) – спонукання до діяльності, що пов'язане з задоволенням потреб людини.

Американський психолог А.Маслоу визначив свою версію теорії про мотивацію – позитивна холістично-динамічна теорія мотивації [59, с. 13]. За дослідженням науковця, людина має базові потреби, А. Маслоу виділяє їх п'ять:

1. Фізіологічні потреби – потреба у їжі, воді, фізичному контакті.
2. Безпекові потреби – потреба у захисті, стабільності, безпеці.
3. Потреби любові і належності – потреба спілкування, належність до соціальної групи.
4. Потреба визнання – потреба відчувати повагу інших і самоповагу.
5. Потреба само актуалізації – реалізація власного потенціалу.

В ході досліджень явища мотивації згодом А.Маслоу додав ще види потреб - потреба у розуміння та пізнанні, і естетичні потреби. Останні два пункти є когнітивними потребами, які притаманні людині з високим рівнем інтелекту, мотивацією до пізнавальної діяльності, широким емоційно-пізнавальним потенціалом. Мотивація являє собою систему спонукань, які обумовлюють активність та спрямованість організму.

Проблема мотивації людини є однією з складних психічних процесів у житті та діяльності людини, адже часто є не усвідомленим фактом, людина може не розуміти причини рушійних мотиваційних процесів, які керують нею під час виконання тієї чи іншої дії. Мотиви можуть бути явними та прихованими, підсвідомими. Інколи йдучи за мотивом та виконуючи певну діяльність, людина не усвідомлює, чому вона це робить, не може пояснити

причину своїх дій. Інформація з цих рівнів психіки знаходиться на рівні емоцій, інтуїції. Дослідження та розуміння мотивації, як категорії психології, є складним питанням у дослідженні вітчизняних та зарубіжних авторів. Джерело активності людини – ось головне питання, на яке психологи та науковці намагаються дати відповідь [43, с.240].

Мотивація людини в своїй основі має багат шаровий пласт факторів, які формулюють визначення поняття, характеризуючи його з різних боків. Дослідження в даному випадку охоплюють такі поняття, як множинність підходів, розуміння сутності, природи, методів, вивчення, структури. Серед науковців, які приділяли увагу питанню вивчення мотивації є Б. Р. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, К. І. Божович, К. Левін, А. Маслоу, З. Фрейд, П. М. Якобсон та інші. Таке поняття, як положення про єдність змістовно-сислової та динамічної сторін для дослідження понять категорії мотивації є основним методологічним принципом. Активну розробку даного принципу за різними підходами проводили С. Н. Мясищев, А. Н. Леонтьєв, В. Е. Чудновський, П. Я. Гальперін [27, с.65].

Психологи зазначають, що система мотивації людини має досить складну будову та являє собою сукупність поведінкових, емоційно-вольових, мотиваційних констант. Це набір автоматичних установок і щоденних актуальних прагнень, а також бажання ідеальних прагнень, які рухають людину до певної мети, формуючи при цьому не тільки моделі поведінки, а й внутрішні обґрунтування своїх дій, як чинника руху до поставленої мети. Всі ці рівні формуються в єдину систему уявлень про потребу та дію щодо її задоволення і являють собою рушійну силу, яка запускає механізм реалізації. Тож, система, яка поєднує джерело активності з спонуканням до діяльності являє складну взаємопов'язану мотиваційну сферу людини. Дослідники по різному підходять до трактування цієї величини: одні говорять про мотивацію, як про конкретний мотив, інші виділяють це поняття, як систему мотивів,

певну сферу потреб, цілей, інтересів, які переплетені між собою та взаємозалежні [31, с.115]

В ході наукових пошуків К. І. Божович дав визначення мотиву: це те, заради чого здійснюється діяльність. Виготський Л.С. у своїх працях включає у поняття мотивації афективну і вольову сферу особистості, за цією думкою мотивація це певний синтез рушійних сил, які коригують поведінку і направляють її для досягнення цілі. В цьому розумінні мотивація розглядається, як стрижень особистості, на який спираються інші властивості особистості, такі, як цінності, установки, соціальні очікування, емоції, вольові якості та психологічні характеристики. Тож, переважна більшість дослідників, які працювали над визначенням мотиваційної сфери, визначають мотивацію, як систему різнорідних психологічних аспектів, які детермінують діяльність та поведінку людини [32, с.172 - 176].

Дана дипломна робота присвячена навчальній мотивації, тому в розрізі теми слід зазначити, що мотивація до навчання – це загальна назва, яка поєднує в своїй основі процеси, методи, засоби активізації навчальної діяльності учнів з метою продуктивного навчання, пізнання та опанування змісту предмету. Мотивація до навчання має багато сторін висвітлення та характеристик. Мова йде про мотивацію, як ставлення до основних обов'язків учня (учіння) і спонукання до пізнання, отриманні знань та навичок. Навчальна мотивація має специфічну функцію, направлену на активізацію внутрішніх навчальних потреб учня, з метою зацікавити та спричинити стійкий інтерес до навчальної діяльності, а також активізувати емоційно-вольову сферу дитину, з метою опанування нею об'єму матеріалу, чи засвоїти навичку певної діяльності [43, с.243].

Навчальна мотивація має кілька специфічних факторів, які визначають її як окремий вид мотивації:

1. Освітня педагогічна система, за принципами якої здійснюється навчальний процес;

2. Освітня установа та її внутрішній розпорядок, а також певні правила, які діють в даному закладі;
3. Організація навчального процесу як в загальношкільному розумінні, так і в розрізі предмету, теми, зо вивчається.
4. Суб'єктивні особливості учня: тип темпераменту, характер, рівень вихованості та поняття обов'язку, рівень навчальної активності.
5. Суб'єктивні особливості педагога та його відношення до предмету, система цінностей, принципи викладання та характер взаємодії з учнями.
6. Специфіка навчального предмета та відношення учнів до дисципліни.

Активізація навчальної діяльності учнів має певну ієрархічну процесуальну особливість. Домінуючими факторами в даному питанні можуть бути внутрішні мотиви, які пов'язані зі змістом діяльності, такі як бажання дізнатися нову інформацію, природна цікавість дитини, особиста відповідальність тощо, або ж широкі соціальні мотиви, які спонукають учня до учіння з метою отримати певний соціальний статус в системі класу чи в шкільній системі. Це питання вже переходить в площину соціалізації, але питання мотивації до досягнення цієї цілі є досить значимим [31, с. 216].

Стимулювання пізнавальної активності дитини є підґрунтям формування навчальної мотивації в учнів. Потреба у пізнавальній діяльності не впливає на характер діяльності, оскільки предмет мотивації формується в ході безпосередньої діяльності. Мотиваційна складова навчання поєднує потреби, сенси, мотиви. І основою навчальної мотивації в учнів є наявність саме пізнавальної потреби, як передумови вдалої та плідної навчальної діяльності. Емоційний супровід цього процесу можна трактувати як інтерес [43, с.245].

Мотивований учень – продуктивний учень. І вибудовуючи модель та стиль викладання, вчитель має знати психологічні механізми формування та

дії мотиваційних схем. Тож, в залежності від виду навчальної діяльності, існують типи навчальної мотивації:

1. Мотивація позитивного характеру, що має зв'язок з мотивами, які існують поза навчальним процесом.
2. Умовно негативна мотивація.

Перший тип мотивації – має позитивний вектор, даний тип, в свою чергу, поділяється на

- Мотивацію, що зумовлена важливими для учня соціальними прагненнями;
- Мотиви вузького спектру потреб (похвала близьких чи значимих людей);
- Мотивація інтелектуальної активності, певна реалізація інтелектуальних здібностей.

Найбільш продуктивним, корисним та адекватним по своїй суті являється пізнавальний інтерес. Пізнавальні інтереси представляють собою сукупність мотивів, що пов'язані змістом та процесом вивчення, і направлені на засвоєння учнем певного виду діяльності. Пізнавальні інтереси розрізняють за змістом, спрямованістю та масштабом [34, с. 7].

1. Широкі пізнавальні мотиви.
2. Навчально-пізнавальні мотиви.
3. Мотиви самоосвіти.
4. Соціальні мотиви.

Змістові характеристики навчальної мотивації передбачають наявність індивідуального самосприйняття та смислу, особистісної потреби у такій діяльності, метою якої є активність та усвідомлена приналежність учня до певного суспільного кола. Учень має стійкість своїх прагнень, активно та настійливо навчається, його діяльність є продуктивною навіть всупереч перешкодам і зовнішнім негативним факторам – це є основними динамічними параметрами мотивів навчання [31, с.233].

Протягом навчання типи пізнавальної діяльності в учнів можуть змінюватися, адже навчальний процес розгортається у часі, є змінним процесом, а також мотиваційні процеси дитини мають несталий характер. І на стійкість в учінні можуть впливати різні фактори. Внаслідок таких процесів тип пізнавальної діяльності може змінюватись від позитивного на негативний і навпаки [49, с.70 - 73].

Умовою реалізації внутрішньої мотивації дитини є високий рівень інтелектуального розвитку. При цьому слід відзначити взаємозалежність високого рівня розумового розвитку з активною мотивацією школярів. [31, с. 233]

Будь-яка навчальна діяльність – це процес засвоєння та пізнання. Рівень активності цих процесів в учнів буде прямо залежати від рівня інтересу до навчальної діяльності, тобто, мотивації як прагнення взагалі, так і мотиву, як вузького аспекту прояву мотивації. Навчальна мотивація формує певні компетенції в учнів під час навчання і є основою активного та продуктивного засвоєння навчального матеріалу шкільної програми під час взаємодії вчителя і учня. Передумови успіху в навчальній діяльності є стійка мотивація, яку формують не тільки зовнішні події та впливи (вчителі, школа), але і внутрішні рушійні сили, які виражаються як мотиви, що зумовлюють предметну спрямованість активної людини.

1.2. Формування основних компетентностей в учнів на уроках історії.

Сучасна освіта – це багатозадачний навчальний процес, спрямований на здобуття учнями предметних компетенцій, які формуватимуть світогляд, інтелект, логічне та критичне мислення та ставлення учня до певних фактів та подій. Кожен шкільний предмет має свою наукову базу і має визначений об'єм навчального матеріалу, який має засвоїти учень протягом навчання у школі. Тож, вивчаючи дисципліну, учень не тільки здобуває теоретичні знання з предмету [27, с.67]. Під час засвоєння інформації, відбуваються складні психологічні, мисленнєві, виховні та інші процеси, які сприяють формуванню в учня певних компетенцій, характерних для предметної тематики дисципліни, що вивчається. Формування предметних компетенцій є основною задачею навчального процесу у контексті кожного окремого предмета. Оскільки сучасний світ змінюється і розвивається дуже швидко, разом з ним метаморфоз зазнають і тенденції в світовій освіті, адже основна задача системи освіти – навчити та виховати підрастаюче покоління, яке б не просто відповідало вимогам часу, але й самостійно створювало та розвивало цей швидкий процес [46, с. 125].

Стан розвитку суспільства в теперішньому часі проходить дуже стрімко. Світові події розгортаються динамічно, як і реакція суспільства на ці події. Тож, сам предмет «Історія» в шкільній програмі набуває дедалі більшої та соціально значущої ваги. Звідси і потреба до оновлення шкільної історичної освіти, яка відбувається під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. Сучасні підходи до викладання предмету історії в школі, а також оновлення та розширення методологічного арсеналу сучасного вчителя, сприяє якісному усвідомленню учнів навчального матеріалу предмету згідно змістової лінії історичного компонента [Додаток А].

Згідно зі співвідношенням людини та компонентів суспільних факторів, метою вивчення предмету історії є формування в учнів власної ідентичності,

почуття гідності через глибоке осмислення морального, соціального, культурного досвіду минулих поколінь, а також розуміння історії та культури своєї країни у розрізі світової історії [55, с.12].

Система освіти, як і всі сфери життя людини, періодично зазнають реформ та змін. Наразі в освіті актуальним є питання гуманізації освіти, а головною метою – виховання справжнього громадянина України. Тому сьогодні система освіти України направлена на вирішення головної задачі – це підготовки самостійної, відповідальної, мислячої людини, яка має критичне мислення, розвинуту логіку та здатна реалізувати себе у обраній сфері діяльності. Також серед цінностей, прищеплення яких також є пріоритетом системи освіти України, є вміння жити в полікультурному середовищі, поважати людські цінності, гідно виражати свою позицію та адекватно сприймати виклики часу. Саме тому сучасна людина потребує знань і компетенцій, які б забезпечили їй широкий вибір життєвих варіантів сучасного ринку праці, мобільність та грамотність у професійних можливостях, вміння приймати правильні рішення і, дотримуватись їх реалізації [45, с.8].

Компетентність як педагогічне явище, являє собою наслідок поєднання навчального процесу з зі світоглядними та мотиваційними передумовами, які синтезуються під час процесу учіння. Сам термін «компетенція» може вживатися у кількох значеннях. За одним із визначень, компетенція трактується, як обізнаність із чим-небудь. За іншим значенням даний термін означає перелік повноважень певної організації, особи чи установи. Звідси значення поняття «компетентний» - той, хто має знання в певній галузі, той, хто обізнаний у обраній сфері, кваліфікований у обраній професії. Окреме значення компетентності має визначення як особа, яка має повноваження, повноправність в якому-небудь питанні чи тематиці. Якщо узагальнити всі вище зазначені поняття, компетентність – це загальна здатність людини, інтегрований результат навчальної діяльності, який пов'язаний з

використанням досвіду та знання у конкретних ситуаціях, умовах для вирішення професійних завдань, що відповідають колу визначених компетенцій [42, с.132].

У загальноосвітній школі предмет «Історія» передбачає вивчення подій, особливостей історичних епох, знакових дат, що мали вплив на хід історії, визначних імен діячів, фактів, понять, тенденцій. Це інформативний контекст предмета, який реалізується вчителем та учнями протягом навчального процесу. Але наряду з цією задачею не менш важливим є формування в учнів критичного мислення, аналізу подій, синтезу їх відносно інших подій та явищ, вміння творчо розв'язувати поставлені завдання, розуміти сенс вивченого матеріалу, вміти аналізувати факти та робити логічні висновки та головне – застосовувати ці вміння в житті. На сьогоднішній день активна свідома людина має володіти певним набором компетенцій, які роблять її конкурентною як на ринку праці, так і в суспільному житті [23, с.27]. Наявність компетенції учнів, на думку сучасних експертів, є індикатором готовності їх до дорослого життя та подальшого розвитку та реалізації власного потенціалу. Для ефективного навчання та освоєння предмету як частини загальноосвітнього плану, сучасна система освіти застосовує компетентнісний підхід до вивчення предмету. Це є компетентність, яка набута у процесі вивчення предмету, певна синтезована здатність учня, яка поєднує в собі набуті у ході вивчення предмету «Історія» знання, уміння, цінності, досвід та відношення до отриманої інформації. При цьому ознакою володіння компетенцією є вміння володіти даними матеріалами та застосовувати їх на практиці [43, с.35].

Головним принципом сучасної педагогіки взагалі та історичної освіти зокрема, є комплексний підхід, ціллю і потенціальним результатом якого є формування в учнів певних здібностей особистості (компетентностей), які проявляються в практичних уміннях, що базуються на знаннях та досвіді діяльності на уроках історії.

Важливою умовою формування молодшої людини, що живе в інформаційному суспільстві, є не лише фактичні знання з історії, але й вміння до їх здобуття та застосування, що таким чином сприяє формуванню вмінь та навичок, тобто формує життєві компетенції [24, с. 37].

Серед основних предметних компетентностей, які формуються на уроках історії є такі:

1. Хронологічна компетентність – учень орієнтується в особливостях історичного часу.
2. Просторова компетентність – учень орієнтується в історичному просторі.
3. Мовленнєва компетентність – учень будує письмові та усні висловлювання щодо явищ і подій.
4. Логічна компетентність – учень аналізує історичні факти, формулює теоретичні поняття, концепції, положення.
5. Інформаційна компетентність – учень вміє працювати з історичними інформаційними джерелами.
6. Аксіологічна компетентність – учень може формулювати оцінки минулих подій та тенденцій.

Даний перелік компетентностей потрібно ще доповнити такою, як громадянська. Адже саме досвід поколінь, висновки, які зроблені з минулого, а також потужний виховний вплив гострих та резонансних фактів нашого минулого, здатний сформувати громадянську позицію учня, як особистості, відносно розуміння подій, їх впливу на розвиток суспільства, перспективного розвитку подій майбутнього, а також власне відношення та позиція щодо цих перспектив. Тож, сьомий пункт цього списку має бути таким:

7. Громадянська – здатність захищати права, потреби, інтереси людини, громадянина держави, суспільства [55, с. 85].

Громадянська компетентність має певні компоненти, на формування яких має звернути увагу вчитель під час роботи з учнями:

- мотиваційний (стійкий інтерес до суспільного життя, віра в ідеали),
- когнітивний (глибокі знання в галузі права, політики, суспільствознавства, державотворення),
- діяльнісний (отримання досвіду громадянської діяльності, розвиток соціальних та комунікативних навичок).

На уроках історії учні формують розуміння про правові сторони діяльності суспільства, основні демократичні поняття, культурний і духовний розвиток людства. Ці складові громадянської компетенції формуються в комплексі до інших складових вивчення предмету історії. Завдяки набуттю громадянської компетенції, учень здобуває розуміння власного місця в суспільстві, усвідомлення себе, як частини цього суспільства і свою роль у його розвитку [58, с.3 - 5].

Сучасний світ переповнений інформацією, яка має не тільки різну тематику, але й різні джерела та достовірність. Паперові носії інформації вже втрачають свою актуальність, натомість більшість навчальних матеріалів переходить в цифровий формат. Цей фонд зберігається в мережі Інтернет і однією з важливих компетенцій предмету історія є вміння знаходити та фільтрувати інформацію як історичної, так і аналітичної тематики. Використання інтернет-ресурсів та баз даних під час уроків історії, або виконання домашніх завдань, розширюють компетентні можливості учнів. Актуальність має і вміння користуватись стандартним набором офісних програм, які включають в себе, окрім текстових редакторів, ще і сервіси баз даних, електронних бібліотек, програм зі створення інформаційного навчального контенту. Такі вміння будуть в нагоді учням не тільки в школі під час навчання, але й в подальшому житті, розширюючи особистісні компетенції для більш продуктивної роботи в обраній професії.

Також важливою компетентністю, яка формується в учнів під час вивчення предмету «Історія» є формування самоосвітньої. Дана компетентність є характерною для більшості предметів шкільного циклу, але

під час вивчення історії вона є особливо актуально. Її формування є наслідком використання діяльнісних методів, які умовно можна назвати за напрямком дії: «Я шукаю», «Я дослідник», «Я відкривач». Сукупність цих методів реалізується за певними напрямками роботи: пошук прийнятних форм самоосвіти, та їх впровадження, надання учням прийомів для самостійної роботи, заохочення та стимулювання самостійності школярів [48, с.15].

За формами уроки історії можуть бути як традиційні, так і нестандартні. Серед нестандартних форм уроків можна застосовувати наприклад такі, як урок-подорож, урок-дослідження, урок-гра, урок-презентація та інші творчі форми проведення уроків. Такі підходи активізують учнів до продуктивної роботи на уроці, а значить стимулюють формування основних навчальних компетенцій, процес формування яких задіяний під час таких занять. Для активізації процесу сприйняття, аналізування певних фактів та подій, ефективно застосовувати прийом фасилітації (в перекладі з англійської – допомагати, полегшувати, сприяти) – організація колективної роботи по групах, які керуються ведучим.

Фасилітація не має директивного характеру, фасилітатор – не диктатор, а ведучий, який направляє дискусійний процес. Поняття «педагогічна фасилітація» – вид педагогічної роботи вчителя, який ставить мету допомогти дитині усвідомити свою цінність та можливості, а також підтримати прагнення учня до саморозвитку, самореалізації, сприяти особистісному зростанню, формувати ціннісне ставлення до людей, національної культури, гуманістичного ставлення та діалогічного спілкування. Але головним чинником формування компетенцій в даній формі уроку є створення вчителем атмосфери розуміння, поваги, довіри і безумовного прийняття [65].

Таким чином, комплекс методів та підходів побудови навчального процесу на уроках історії направлений не тільки на ефективне засвоєння учнями основних понятійних систем та теоретичного матеріалу з предметів. Головним завданням є набуття ключових, предметних та загальногалузевих

компетентностей учнями. Компетентності, які набуті під час навчання, виражаються в інтеграції знань, досвіду, умінь, цінностей та ставлення, які учень може і вміє застосовувати на практиці в своєму житті.

1.3. Громадянська компетентність як ключова складова розвитку громадянина в суспільстві

Одним з пріоритетів освітнього процесу у сучасному світі є формування та розвиток самодостатньої та свідомої особистості, які чітко розуміє свою позицію в суспільстві і відношення до світу. До цих категорій можна віднести вміння спілкуватись і взаємодіяти з людьми, знати й дотримуватись законів країни проживання, мати почуття відповідальності за процеси, які відбуваються в країні та суспільстві. Сучасний суспільно-політичний устрій у світі та прагнення до широкого впровадження демократичних засад в останні роки відзначає посилення інтересу до питань виховання суспільної приналежності та національної свідомості у громадян. Показником демократичного суспільства дедалі частіше стає рівень політичної освіченості громадян країни та їх активність у державотворенні та формуванні суспільної думки своєї країни. Наукові праці з цього питання належать таким авторам, як Р.Даль, К.Вельцель, М.Брансон, А.Святковський, Т.Годлевський, В.Степаненко, Ю.Калиновський та інші [32, с.3]. Основна думка досліджень стосується процесу формування феномену «громадянської культури», як градусу інтересу до суспільно-політичного життя. Ці процеси є складними і тривалими, і їх успішна реалізація в дорослому віці, залежить від процесу формування громадянської компетенції в дитячому та підлітковому віці, тобто періоді формування і становлення ціннісно-орієнтованого світогляду дитини. Ціннісні орієнтації зазвичай передаються від старшого покоління до молодшого, залежно від суспільної позиції в оточенні, чи то в

родині, чи в школі, чи в середовищі найчастішого перебування дитини [10, с.152].

Видатні педагоги минулого писали про важливість громадянського виховання з дитячого віку. Так, А.С. Макаренко писав: «Сутність виховання полягає саме в тому, що старше покоління передає свій досвід, свою пристрасть, свої переконання молодому поколінню». Ці слова набули нового змісту в наш час, але дещо змінились пріоритети, адже старше покоління в Україні наразі також потребує певного громадянського виховання разом з дітьми, адже своє становлення переживало в часи, коли актуальною була інша суспільно-політична система. На даний момент важливим є громадянська освіта населення всіх вікових категорій, відповідно життєвого досвіду та переконань [64, с. 8].

Громадянська компетентність ґрунтується на раніше отриманому досвіді, знаннях, здібностях, цінностях. Для її реалізації важливими також є такі компетентності: соціальна, полікультурна, комунікативна, інформаційна, саморозвитку та самоосвіти, продуктивної творчої діяльності. Кожна з поданих вище груп компетентностей є основою. Для активної та продуктивної життєдіяльності людини, а значить не може бути вибірковою, адже кожна група доповнює і підсилює наступну, формуючи таким чином у людини широкий кругозір, спектр життєво необхідних, а також спеціальних навичок, громадянську позицію та загальне світосприйняття [55, с.88].

Формування громадянської позиції – процес тривалий та складний. В ході становлення світоглядних поглядів під час уроків історії в учнів варто використовувати принцип трьохрівневої ієрархії компетентностей: предметні, міжпредметні, наскрізні. Саме наскрізні є найбільш ефективними у вирішенні нашого питання. До них відносяться такі категорії як:

- Уміння вчитися (особиста участь школяра в навчальному процесі, особиста активність в організації свого навчального простору та темпу навчання, здатність до самоорганізації та бажання отримувати високі

результати навчальної діяльності, адекватна оцінка власних навчальних досягнень)

- Турбота про збереження здоров'я (розуміння важливості та ведення здорового способу життя у всіх сферах життєдіяльності учня)
- Комунікативна, або загальнокультурна компетентність (розуміння та цінування світового культурного надбання, володіння мистецтвом спілкування, орієнтованим на загальнолюдські норми взаємодії в соціально-культурному просторі)
- Соціально-трудова компетентність (орієнтування в суспільно-політичних відносинах, готовність до свідомого та зваженого вибору як в професійній так і у суспільно-громадській сферах, вміння застосувати власні компетенції та навички, прояву своїх можливостей у співвідношенні до потреб ринку праці).
- Інформаційна компетентність (володіння технологіями, сучасними надбаннями науки та техніки з метою якнайповніше реалізувати свої можливості та підвищити рівень власного розвитку).

Однією з головних компетенцій, які мають сформуватися в учнів під час вивчення історії, є громадянська компетентність.

Громадянська компетентність формує здатність розуміти, захищати і поважати права, інтереси і обов'язки людини. Соціальна компетентність направлена на виховання свідомого та усвідомленого відчуття особистості як частини суспільства, що має ефективні комунікативні навички. Процес вивчення історії – це найбільш ефективніший спосіб розвивати ці дві наближені за значенням компетенції, адже на уроці історії успішно реалізуються всі напрямки навчальної роботи, що вирішують основні задачі по формуванню компетенції, як здатності учня до якісного функціонування у суспільстві. [55, с.133] Під час навчання у школі активно розвиваються особисті характеристики учня, а саме:

- Знати історію, вміти аналізувати події та усвідомлювати значення незалежності;
- Віти відповідати за свої вчинки та висловлювання;Знати свої права та обов'язки:
- Вміння ефективно взаємодіяти з однокласниками та вчителями;
- Розуміти значення демократії та її вплив на розвиток суспільства;
- Бути активною часткою суспільного життя свого краю, цікавитись подіями суспільно-політичної арени;
- Бути патріотом своєї держави.

Василь Сухомлинський сказав: «Патріотизм – це сплав почуття і думки, осягнення святині – Батьківщини – не тільки розумом, а й передусім серцем... Патріотизм починається з любові до людини. Патріотизм починається з колиски». Важливим компонентом формування громадянської патріотичної позиції є формування в учнів компетенції, яка є основою формування особистості учня вихованого в душі любові до Батьківщини, патріотизму [51, с.51].

Визначення патріотизму є важливою складовою навчального процесу, оскільки учень – це майбутній громадянин держави, який має розуміти не тільки свої права, але і обов'язки щодо своєї країни, адже суспільство має системну будову, де кожна складова має значення. І чим вища соціальна свідомість у її жителів, тим на більш вищий рівень розвитку підіймається суспільство. Патріотизм до країни – це любов до своєї батьківщини, готовність на подвиги та жертви, відданість народу. В загальному значенні патріотизм – це відданість або любов до чого-небудь. Тож, важливо під час освітнього процесу в школі не просто надавати інформацію учням, а формувати саме ці ключові компетенції, щоб формувати учнів – майбутніх громадян країни – здатних до критичного мислення, розумних, свідомих, об'єднаних національною гідністю [47, с.13]. Модель учня, вихованого в душі поваги до історичного минулого, толерантності, патріотизму – це особистість, яка

творчо мислить, дотримується духовних, загальнолюдських та правових законів, мати соціально-активну позицію громадянина, бути культурною людиною, здатною на саморозвиток, любити народ і Батьківщину, бути духовно та фізично здоровим, знати історію своєї країни [35, с.12].

Формування таких характеристик в учнях на уроках історії – є одним з пріоритетних завдань сучасного уроку історії в системі освіти України. Для повнішого розуміння завдань вчителя історії сучасної школи досить влучною є цитата В. Сухомлинського: «Школа має бути не коморою знань, а середовищем думки. Тоді предмет, що його викладає вчитель, стає не кінцевою метою його діяльності, а засобом розвитку дитини». Дана цитата великого педагога говорить про суть ролі вчителя у формуванні особистості учня та його компетенцій, адже задача вчителя полягає у комплексному підході до навчального процесу та поєднує в собі багато функцій, педагогічних вмінь та хисту, щоб переформатувати теоретичний зміст предмета в матеріал для формування суспільно важливих компетенцій майбутнього громадянина [50, с.22][Додаток Б].

Документом, який регулює та регламентує основні підходи до змісту і завдань освіти для формування громадянина суспільства є Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Зміни, які стосуються конкретизації завдань концепції щодо компетентісного підходу, були затверджені в 2018 році. Також заплановані етапи реалізації даної концепції, що передбачають період розробки нормативно-правової бази з 2019 до 2024 роки, розробка та впровадження в освітню систему закладів формальної, позашкільної, післядипломної видів освіти (2019-2022 роки), а також передбачено етапи створення мережі освітніх ресурсів щодо громадянської освіти дорослих.

Особливостями передумов змін у Концепції громадянської освіти постала необхідність акцентувати увагу на формуванні громадянської компетентності як однієї з основних в освітньому процесі. Відомо, що формування людини – процес постійний і вектор розвитку інтелектуальних,

особистісних, технічних чи соціальних компетенцій йдуть поряд з навчальною системою школи. Дитина вчиться комплексно, а значить цей процес має бути різноплановим, наповненим і спрямованим. Тобто, наряду з тематичним матеріалом, вчитель має давати модель використання цих знань. Таким чином формується компетентність. За ціннісною складовою, виховний процес в освітній системі України має ґрунтуватися на історії, культурі, національних та загальнолюдських цінностях. Мають велике значення також соціально-політичні та культурні цінності, серед яких обов'язково мають бути такі складові, як демократія, свобода, рідна мова, та шанобливе ставлення до неї.

Серед головних завдань формування громадянської компетентності є передусім формування національної, державної та культурної ідентичності – усвідомлення себе, як громадянина держави Україна та відповідальність за дану приналежність. Гостро стоїть зараз питання мови, оскільки саме відношення до української мови, не тільки як до державної, а як до мови спілкування, формує національну ідентичність людини. І в цьому сенсі не йдеться про мовні бар'єри між жителями певних регіонів України, а швидше про взаємоповагу до символів державності, одним з яких є українська мова.

Концепцією передбачені громадянські компетенції, які формуються на основі цінностей особистості, держави та суспільства:

1. Громадянська, національна, культурна, етнічна ідентичність, державна приналежність, повага до інших культур.
2. Повага та підтримка українських традицій, цінностей, розуміння та сприйняття європейських цінностей, можливість самореалізації в сучасному суспільстві.
3. Шанобливе ставлення до національної пам'яті, розуміння історії та її наслідків.
4. Вміння відстоювати засади демократії, свободи, права.
5. Рівність, толерантність, справедливість – прийняття та відстоювання даних цінностей;

6. Розуміння принципів державотворення та розвитку суспільно-політичних особливостей держави.
7. Орієнтування в суспільно-політичному житті країни.
8. Усвідомлена та аргументована власна позиція, що не суперечить загальнолюдським та загальнодержавним принципам.
9. Критичне мислення стосовно зовнішньої інформації, здатність відрізнити позиції та мотивацію;
10. Соціальна комунікація, направлена на співпрацю, вирішення проблем спільноти методами, що не суперечить світовим цінностям.

Сформовані громадянські компетенції є основою для повноцінного, відповідального та продуктивного розвитку та життя громадянина в сучасному розвиненому світі, вони є інструментом до формування власного життя та функціонування суспільства загалом. У процесі формування громадянських компетенцій під час вивчення шкільних предметів, мають бути сформовані складові громадянської компетенції, над отриманням яких працює шкільна освітня та виховна системи: громадянські знання, громадянські вміння та досвід, громадянські чесноти.

Для категорії «громадянські знання» характерні детальне вивчення та засвоєння таких розділів знань як морально-етичні, філософські, культурологічні, правові, економічні, соціальні, політологічні. До розділу громадянських умінь, які мають засвоїти учні на уроках та заходах, що передбачають формування компетенцій, відносяться вміння, які потрібні для ефективної адаптації та соціалізації учня в правовій, політичній, соціальній та інших сферах життя суспільства, та розуміння принципів функціонування даного суспільства.

На сьогоднішній день громадянська освіта в Україні проходить черговий етап становлення в умовах суспільно-політичної ситуації. Переживаючи Помаранчеву революцію, Революцію Гідності 2013 року, війну

росії з Україною з 2014 р. можна зробити висновок, наскільки для країни, загалом, і для людини, зокрема, є важливим громадянське виховання. Єдність поглядів та національне єднання у історичний момент, коли на очах людей пишеться історія – це потужний стимул до піднесення власної національної планки та гордості за свою країну та за свій народ. Адже всі згадані події зумовлювались політичними утисками та прагненням до свободи та суверенності України як незалежної держави. І сприйняття та аналіз цих подій має відображення на свідомості українців. Важливо не тільки знати перебіг подій, які відбуваються на нашій території, але вміти їх проаналізувати, дати оцінку діям певних сил та спротиву, пояснити причини. Така аналітична робота дає розуміння картини українського світу, прагнень, намагань. Особливо важливим є обговорення цих аспектів з дітьми на уроках. Зазвичай, учні мало звертають увагу на політику, яка оточує їх в реальному часі. Важливо обговорювати з учнями причинно-наслідкові дії, які можуть призвести до суспільної катастрофи. Таким чином, ми не просто вчимо історія, ми вчимося робити висновки, формуємо власні погляди, прагнемо не допустити повторення історичних помилок, або ж правильно їх виправляти.

Система громадянської освіти охоплює всі рівні освіти, які є в Україні. Шкільна освіта є важливою ланкою у цій послідовній ієрархії, адже формування суспільної та громадянської свідомості людини відбувається постійно в тому середовищі, де вона зростає і перебуває. Шкільна програма включає в себе не тільки навчальні предмети, на яких безперечно важливо і обов'язково треба включати компетентісну складову процесу, а й виховну систему, яка направлена на розвиток суспільних понять та орієнтації дитини в суспільному просторі. Як приклад такої діяльності може бути шкільне самоврядування, що імітує державну діяльність в зменшених масштабах, але містить всі етапи та елементи державотворення, відображає процедури становлення та відповідальність за організацію функціонування шкільної спільноти, як елементу суспільства. Особиста участь учнів у заходах

подібного характеру накладає відповідальність на дітей, адже відчуючи приналежність до певного виду суспільної діяльності, має відбиток на більшості сфер розвитку учнів, зокрема і на формуванні громадянської компетенції, як складової вмінь та навичок, отриманих під час навчання у школі [30, с.23].

Для закладів повної загальної середньої освіти, якими є більшість загальноосвітніх шкіл чи гімназій України, серед завдань компетентісного виховання є формування в учнів громадянської позиції, активне та продуктивне суспільне життя, волонтерська діяльність, усвідомлене ставлення до цінності прав людини, поваги до Конституції та законів, розуміння законів функціонування держави, усвідомлення важливості особистої думки і повага до неї, почуття власної гідності та національної гідності. Ці елементи компетентностей мають бути притаманні кожній людині, громадянину. І процес їх створення має відбуватися поступально, відповідно до здобуття нових знань та форм їх використання і житті.

Таким чином, в ході дослідження наукової літератури та інформаційних джерел провідних освітніх платформ робимо висновок, що громадянська компетентність є ключовою складовою розвитку громадянина в суспільстві. Освітня система передбачає форми і методи виховання громадянської компетенції в школах як окремо у виховному процесі, так і під час вивчення предметних дисциплін, зокрема історії. Методи і форми роботи на уроці історії передбачають необхідність використання методів посилення мотивації для більш глибокого та усвідомленого опанування навчального матеріалу. Усвідомлення важливості розуміння актуальності та значимості даного питання має бути повним та глибоким, адже мова йде про формування національної свідомості підрастаючого покоління, а значить про майбутнє України.

РОЗДІЛ 2.

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

2.1. Музичне мистецтво як засіб формування громадянської компетенції на уроках історії.

Музика – це вид мистецтва, в якому синтезуються звуки, ритми та емоції, які розвиваються в часі. Музичне мистецтво має особливу форму впливу на людину, адже здатне пробуджувати почуття, мислення, настрої. Мета музичного мистецтва – поєднання соціального, естетичного та мистецького напрямків відображення світу у свідомості людини. Вплив музики на формування світогляду та якостей особистості надзвичайно великий. Питання впливу музики на людину розглядали науковці, педагоги, музиканти та психологи[44, с.5].

Психологами доведено, що музика має великий вплив на емоційний стан людини і залежно від характеру та тематики музичного твору та рівня сприйняття людини, музика може розслаблювати, напружувати, збуджувати, підносити настрій чи розчулювати. Ці реакції є природними, адже світ емоцій людини дуже залежний від зовнішніх впливів, якими і є музика в даному випадку. Мозок людини сприймає музику на рівні нервових імпульсів, які подаються в головний мозок, а саме в гіпоталамус, саме тут імпульси перетворюються на емоції. До цього механізму може додаватися функція емоційної пам'яті – на звуки мелодії накладається спогад про подію чи емоцію від неї за асоціативним принципом. В результаті отримуємо реакцію організму у вигляді зовнішньої емоції.

Вивчаючи розробку з питань виховання національної свідомості в учнів шкільного віку, міністерство освіти протягом останніх років розробило кілька концептуальних підходів щодо питань національного виховання. З'явилися

концепції виховання, які вказували мету, цілі, завдання та алгоритм навчально-виховного процесу у розрізі категорії національного виховання у школах України. [33;34] Це такі документи:

- Концепція національно-патріотичного виховання – 2009 рік;
- Концепція громадянської освіти та виховання в Україні – 2012 рік;
- Концепція загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013 – 2017 роки.[9][10]

Широкого розповсюдження набула концепція компетентісного підходу, адже за останніми дослідженнями та реформою НУШ головним завданням школи є не тільки академічне вивчення предмета та енциклопедичні знання в учня, а формування компетенції в розрізі дисципліни з відсилкою на застосування її в життєвому просторі. Тож, компетентісний підхід застосовується в навчальному процесі з метою адаптувати дитину до життя та надати більші можливості щодо вмінь та навичок з предмету.

Компетентісний підхід на уроці історії забезпечує цілісний та багатшаровий процес виховання. Важливо пам'ятати, що головним об'єктом навчально-виховного процесу є дитина, і всі засоби, способи та підходи мають бути розраховані на конкретного учня з її індивідуальними особливостями.

Сучасні події в Україні вимагають переосмислення соціально-культурного і національного виховання. Українське музичне мистецтво це невичерпний фонд творів: п'єс, пісень, реміксів, музичних композицій, які цілком передають національні особливості та переживання народу. Українська пісня – мелодійна та фактурна. Поєднання ліричних текстів з мелодіями передають мелодизм душі українців, переживання і страждання поколінь [57, с. 15].

За жанрами це також різноманітні розділи. Особливо важливі у вихованні національно-патріотичних почуттів історичні пісні, думи, балади. Цей розділ налічує велику кількість творів на історичну тематику, що мають фольклорне коріння. За визначенням науковців, фольклор – усна народна

творчість, синтезований вид мистецтва та історії, яка формується на основі традицій, вірувань та полії в певних суспільних утвореннях. Особливістю фольклору є змістовна наповненість фольклорних творів не тільки реальними подіями, що відбувались на територіях його походження, а також з людьми, які там проживали, а й міфологічними та релігійними вкрапленнями. Фольклор відображає не скільки дійсність, скільки уявлення про неї. Сам термін «Фольклор» (folklore – мудрість, знання) запропонував англійський дослідник, археолог В.-Дж. Томас у 1846 році. Визначення фольклору як означення народної творчості східних слов'ян запропонував В.Лесевич. Різні підходи у обґрунтуванні назви та означення народної творчості як культурного феномену, але всі вони приблизно підпадають під цю категорію. Основним критерієм приналежності до жанру фольклору є принцип передачі твору, легенди, пісні в усній формі протягом кількох поколінь. Тобто, фольклор – це зібрання певних культурних традицій, які сформувались у окремого суспільно-національного прошарку населення, всотавши всі його вірування, уявлення, страхи й забобони, що знайшло відображення у різних формах прояву. Фольклор налічує велику кількість жанрових напрямлень, адже народна творчість дуже багатогранна і має своє вираження в різних варіантах. До жанрів фольклору культурологи та дослідники відносять такі: притчі, танці, міфи, жарти, легенди, казки, пісні, тости, розповіді, прислів'я, вірування та забобони, а також традиції обрядів, що супроводжують певні життєві події [66, с. 8].

Кожна країна має свою специфічну історію розвитку суспільства, культури, становлення нації. І народ, переживаючи ці історичні метаморфози, створював фольклорне надбання згідно з особливостями своїх територій, фауни і флори, культури поведінки, природні особливості ландшафту, наявність природних особливостей (ліси, гори, моря, ріки), адже всі ці фактори були стимулом для розвитку фантазії на фоні певних реальних подій. Історії та легенди обов'язково були пов'язані з факторами природи, адже стиль життя

територіально дуже залежний від кліматичних особливостей регіону. І фольклор яскраво відображав дану особливість. Історії повторюються, завдяки природнім змінам, чи особливостям погоди, вони зазнають змін, набувають нових фактів та описових моментів, до них додаються певні драматичні вкраплення, а значить вони отримують нове життя, як феномен фольклору, передаючись з уст в уста, обростаючи новими і новими особливостями, залежно від нових ідей часу.

Яскравим прикладом пісні, яка утворилась на основі фольклору є гімн Січових стрільців «Ой у лузі червона калина». Є кілька версій історії її створення, одна з них така, що народну пісню під назвою «Розлилися круті бережечки», яка сягає корінням ще в часи Б.Хмельницького, переробили текст та мелодію для більш оптимістичного фіналу. Так з'явився нині відомий текст цього твору. Авторами пісні вказують Чарнецького Степана та Коссака Михайла. Їх опублікований варіант був надрукований у 1914 році і саме цю пісню обрали своїм гімном український військовий легіон «Українські січові стрільці».

На сьогоднішній день ця пісня переживає друге життя в розрізі війни росії з Україною з лютого 2022 року. Сучасний медіа простір дозволяє швидко і масово поширювати будь яку інформацію. Лідер українського музичного гурту «Бумбокс», учасник київської ТРО Андрій Хливинок у перші дні війни виконав а капелла куплет пісні «Ой у лузі червона калина» на Софіївській площа поміж обстрілами, які на той час активно велись російськими військами у Києві. Це виконання миттєво поширилось в соціальних мережах і визвала велику хвилю патріотичних поривань та піднесення. Музиканти всього світу підхопили її, переспівуючи та роблячи ремікси та кавери. І дійсно, зміст пісні якнайповніше відображає ситуацію в нинішній Україні. І хоч пісня, як самостійний твір, з'явилась в 1914 році, але саме тепер вона має надзвичайну актуальність і вплив на національно-патріотичну позицію українців [7; 9].

Схожі почуття викликає твір на слова Т.Г.Шевченка і музику Д.Крижанівського «Реве та стогне Дніпр широкий». Слова, написані Кобзарем 1886 року. Цей твір не втрачає актуальності і кожен українець, слухаючи її, розуміє і відчуває почуття великого Кобзаря, коли він її писав. Пісня «Реве та стогне Дніпр широкий» у виконанні Національного заслуженого академічного українського народного хору України імені Григорія Верьовки – це візитна картка колективу, яка зриває шквал аплодисментів та успіх у глядачів вже багато років.

Сучасна українська музика має багато стильових та жанрових напрямків, і музиканти мають можливість виражати свій потенціал в інструментальному, вокальному, театральній-сценічному та іншому напрямках, створюючи зразки музичного мистецтва, які відображають українську ідентичність.

В сучасній музичній сфері друге життя переживає фольклорна музика. Напрямок сучасний фольк – це синтез народної творчості, народного стилю вокалу та суміш сучасних ритмів. В цьому напрямку працюють такі артисти і колективи, як «Гайдамаки», Аліна Паш, Руслана Лижичко. Особливим шармом і стилем української музичної сцени є сучасно співачка Джамала, в репертуарі якої є національно-патріотичні пісні про історичне минуле батьківщини.

З лютого 2022 року в українському медіа просторі почав формуватись музичний напрямок пісень про війну. Переживаючи події війни росії з Україною, та беручи в ній участь в різних ролях, українські творчі люди згуртувались і видали в мас медіа та соціальні мережі велику кількість патріотичного музичного матеріалу, темою якого є війна, військові події, військові байки та натхнення на перемогу над ворогом. Серед авторів та виконавців є як відомі українські зірки, так і молоді імена, які діляться своєю творчістю чи не вперше. Серед них О.Пономарьов, М.Хома, О.Полякова, Т.Тополя, Н.Могилевська, А.Хливнюк, Є.Кошовий, Ю.Ткач, Джамала, Тіна

Кароль, Олег Скрипка та багато інших музикантів – патріотів України. Особливої уваги заслуговують нові молоді та ще невідомі музиканти, які пропонують інтернет-спільноті свою творчість нового свіжого формату на патріотичну тематику. Наприклад, Віталіна Грицак, юна піаністка та співачка, яка записує випуски «Співочі новини» під супровід форма піано та викладає в соціальні мережі. У цих випусках вона представляє новини про війну у формі пісні-частівки, які набули великої популярності серед українців. На своїй сторінці у Фейсбук Віта Грицак у квітні провела онлайн-концерт, більшість творів виконала на тему війни з патріотичним настроєм [21].

Патріотичний бік сучасної України приваблює також видатних зарубіжних рок виконавців, які переспівують українські хіти в своїх обробках. Легендарний гурт Pink Floyd записали пісню з вокалом Андрія Хливнюка «Ой, у лузі червона калина» з метою висловити Україні свою підтримку і захоплення. Знаковим є те, що цей гурт вже не веде активної концертної діяльності, а останню свою пісню записали 28 років тому. Тож така увага з боку світових зірок – неабияка підтримка і мотивація для українців.

Таким чином, формування національної свідомості та громадянської компетентності на уроках історії варто формувати із залученням відповідного музичного матеріалу. Музика є потужним джерелом мотивації та має глибокий виховний потенціал на уроках історії. Музичні твори учитель може використовувати з метою посилення враження від історичної події та передачі емоційного заряду цієї події.

2.2. Методика використання музичного контенту на уроках історії

Педагогічний процес – це складна система елементів, направлених на єдину мету: навчання та виховання підростаючого покоління. Урок є одним з основних частин цієї системи і являє собою регламентований у часі, цілісний та логічно завершений елемент навчального процесу. Основна задача уроку – це планомірна навчально-пізнавальна діяльність в рамках певного предмету, побудована тематично і структурно. Основною функцією уроку, як одиниці навчального процесу – є завершений крок освітнього процесу, що є невеликим етапом у опанування предмета, як кінцевого результату навчальної діяльності учня у школі, тобто, часткове засвоєння матеріалу за темою.

Урок має чітку структуру, і кожен етап передбачає певну активність, зумовлену задачами та напрямками уроку. З огляду на тему, мету та завдання уроку, а також на особливості учнівського колективу, визначається структура уроку та його тип. Структурність, тобто поетапне планування видів діяльності на уроці, має велике значення для якісної організації процесу та правильного розподілу активності протягом відведеного часу. Відповідно до теми, визначається мета уроку, чого саме ми хочемо досягти [60, с.12].

Особливу увагу треба звернути на типи уроків, адже обрання типу уроку є шляхом до досягнення основної дидактичної мети, для логічного і плідного досягнення запланованого навчального результату.

Основні типи уроків є характерними для більшості шкільних предметів, адже є стандартом навчальної взаємодії учнів та вчителя під час навчального процесу. Відповідно до предмету, той чи інший тип уроку буде більш чи менш ефективним відповідно теми та очікуваних результатів.

Розглянемо типи уроків у розрізі вивчення предмету «Історія» у загальноосвітній школі.

1. Урок засвоєння нових знань. Основною задачею уроку цього типу є вивчення нового матеріалу, певного об'єму інформації, розділу чи

етапу теми, що вивчається. Структура уроку засвоєння нових знань передбачає організаційний момент, перевірка домашнього завдання (важливий етап корекції та активізації знань попереднього уроку), мотиваційний момент, виклад нового матеріалу, підсумкове узагальнення та систематизація отриманих знань, підсумки уроку та формулювання домашнього завдання. Головним етапом цього уроку є частина отримання нової інформації, яка може бути озвучена як вчителем у формі лекції, так і учнями у формі повідомлення, презентації тощо. Тобто, головна мета – дати нові знання.

2. Урок формування вмінь, навичок. Даний тип уроку передбачає самостійну роботу учнів, в ході якої діти застосовують здобуті знання в ході виконання вправ. Це може бути робота з картами, довідковими матеріалами, створення тематичних презентацій, тощо Структурно такий урок складається з організаційного моменту, перевірки домашнього завдання, повторення матеріалу минулого уроку, який є основою практичної роботи, запланованої на урок формування вмінь і навичок. Етап мотиваційної роботи по темі має велике значення, після чого йде оголошення теми та мети практичної роботи, виконання її учнями. Вкінці традиційно підсумки уроку та домашнє завдання.
3. Урок застосування знань, умінь, навичок. Структурно і функціонально цей тип уроку схожий на урок попередньої категорії, але основне місце при цьому займає самостійна робота учнів. Тобто, оцінюється вміння учня самостійно застосовувати здобуті знання та навички. За структурою цей тип уроку передбачає такі етапи: організаційний момент, перевірка домашнього завдання, корекція та активізація здобутих раніше вмінь, мотиваційна частина, практична частина, яка в свою чергу має організаційний момент та самостійну

роботу учнів. В кінці уроку проводиться підсумок проведеної діяльності та повідомлення домашнього завдання.

4. Комбінований урок. Цей тип уроку дозволяє вчителю реалізувати багатопланові завдання з вивчення предмету, а також активізувати індивідуальні можливості та особливості учнів. За структурою комбінований урок має такі складові: вступна частина, в ході якої відбувається актуалізація опорних знань учнів; перевірка домашнього завдання; мотиваційна частина, що має на меті налаштувати учнів на засвоєння нового матеріалу; викладення основного матеріалу уроку по темі: закріплення та узагальнення отриманої під час уроку інформації; підсумки роботи на уроці; домашнє завдання.

Розглядаючи можливість залучення музичного матеріалу до уроку історії, слід звернути увагу саме на мотиваційну частину уроку, адже метою музики є саме емоційний та смисловий вплив музичного твору з метою підсилення розуміння та відчуттів учнів щодо подій, що вивчаються на уроці. Тож, використовувати музичні зразки в мотиваційній частині буде доречним і корисним. Також музичний зразок можна використати в підсумковій частині уроку, як епілог, або як логічний висновок пройденого матеріалу. Підбір музичного матеріалу слід робити зважено та заздалегідь, продумуючи мету його використання та очікувані результати. Також перед слуханням фрагменту варто зробити словесний вступ, обґрунтувавши, чому саме обрано цей твір, та коротко історію його написання чи присвяту [58, с.25].

Щодо інноваційних уроків, то їх можливості є набагато більшими.

Зокрема:

1. Урок-презентація (у формі перегляду слайдів). Пропонуємо у 9 класі школярам підготувати презентації відомих українських композиторів (Семен Гулак-Артемівський, Микола Леонтович, Микола Лисенко).

2. Урок-спогад (інсценізація обраної історичної події або постаті). Зокрема, якщо в класі є учень (учениця), які грають на кобзі, можемо під звуки мелодії пояснити, що цей інструмент надихав, заспокоював та мотивував козаків, на ньому грали майже всі – від простого козака до кошового отамана і гетьмана.
3. Урок-концерт (репертуар по темі з залученням шкільної самодіяльності). Це може бути узагальнюючий урок з історії ХІХ ст. «Як звучить ХІХ ст.?».
4. Урок - квест (пошуки на обрану тему). Пропонуємо, зробити інтернет-квест, де у програмі Soundtrap.com робимо нарізки різних мелодій, аудіо запитання про композиторів і пісні. Проходження кожної станції передбачає виконання певних інтелектуальних і творчих завдань. Так на одній із «станцій» учні повинні були виконати пісню, на іншій вгадати мелодію, ще на іншій – дати вірну відповідь на питання, тощо.
5. Урок-презентація музичного твору. Пропонуємо виконання каверів пісні «Ой, у лузі червона калина».

Творчі нестандартні уроки – це цікаві заходи, які привертають увагу дітей та вчителів. Матеріал, поданий таким чином, обов'язково залишить емоційний слід в душах учнів. Такі уроки вимагають від вчителя спеціальної підготовки та додаткового часу, але результат навчання вартий того. Слід також зазначити, що подібні уроки мають бути час від часу присутні в навчальному плані вчителя, який приділяє мотивації важливу роль. Звісно, не варто надто часто робити нестандартні уроки, адже основним є класичний тип уроку, під час якого вчитель має подати певну кількість матеріалу, а учень - засвоїти його. Часті нестандартні уроки можуть змінити фокус уваги учнів, які щоразу чекатимуть шоу і не зможуть сприймати інформацію під час звичайного інформативного уроку.

Особливо важливим в структурі уроку є мотиваційна частина уроку, яка є у структурі типового уроку з будь якого предмету, і також з предмету «Історія». Мета мотиваційної частини – пробудити інтерес та розуміння важливості теми уроку. Щоб усвідомити важливість цієї частини уроку, слід виокремити поняття «учіння» та «мотивація» [56, с. 244].

Учіння є процес засвоєння знань учнями, опанування ними вмінь та навичок в ході активної навчальної діяльності протягом уроку чи виконання домашнього завдання. Цей процес є цілеспрямованим, тобто у ньому беруть участь вольові та мотиваційні процеси особистості, що задіяна у цей процес. Мотивація – це синтез зовнішніх та внутрішніх чинників, які мають чітко спрямовувати навчальну діяльність учня, це внутрішні рушії та розуміння моменту, які спонукають до підвищення інтересу та усвідомлення важливості матеріалу. Процес формування мотивації виділяє рівні мотивації, які дослідила у своїй роботі «Формування мотивації учіння» М.Маркова. За результатами її дослідження мотивація поділяється на:

1. Високий рівень шкільної мотивації
2. Гарна шкільна мотивація
3. Позитивне ставлення до школи
4. Низька шкільна мотивація
5. Негативне ставлення до школи

Мотиваційні рівні, визначені М. Марковою, характеризуються сукупністю причин та обставин, а також особистісних якостей дитини, і впливають на якість процесу засвоєння знань, умінь та навичок, а також рівень інтересу до предмету зокрема, чи навчання у школі взагалі. Серед причин спаду навчальної мотивації є об'єктивні та суб'єктивні причини, що формують таке відношення учня до школи. А тому головним завданням школи є формування в учнях позитивної мотивації до процесу навчання [27, с.8].

Тож, частина мотиваційний блок має на меті покращити відношення дитини до школи та інтересу до процесу отримання знань. Базою для

формування позитивного відношення є такі аспекти, як мотивуючі сили, спрямованість на результат, експерименти з закономірностями мотивації учня, створення сприятливої навчальної атмосфери в колективі учнів, практичне використання результатів учіння в школі. Під час мотиваційних моментів вчитель використовує багато видів методів та методик, які тематично та діяльнісно налаштовані та підібрані під предметну діяльність та уроці. Одним з таких мотиваційних блоків може бути прослуховування музики чи музичне завдання відповідно теми на уроках історії. Про вплив музичного твору на сприйняття дитини було сказано в попередньому розділі. Але слухати музику також треба за певною методикою. Важливим є правильне налаштування, психологічне та інтелектуальне підґрунтя для правильного сприйняття та мотиваційного піднесення. Це питання потребує ретельної підготовки вчителя до уроку, підбір відповідних творів до теми та формулювання питань щодо результату прослуховування. В залежності від теми, можна додати письмові завдання за тематикою твору чи творчі. Зрештою, дослідження, проведені закордонними вченими підтверджують факт впливу музики навіть на мозок людини. Гармонійне звучання різноманітних інструментів відкликаються у кожній клітині людського організму.

У своїй практичній роботі вчителі можуть використовувати різноманітні освітні платформи. Зокрема, платформа Google Classroom входить до безкоштовних освітніх сервісів Google Apps. У ній є хороші сервіси: Документи, You Tube, Диск, g-mail. Застосування технологій Веб 2.0, Веб 3.0 дозволяє використання соціальних мереж, електронної пошти, блогів, веб-квестів. Закладена в програмі VideoScribe система караоке, а також гра на віртуальній клавіатурі, можливості для організації дидактичних ігор, онлайн-вправ урізноманітнять процес навчання. Також можна скористатися мобільними додатками: «Камертон», «Метроном», «Віртуальне фортепіано», за допомогою яких учні можуть самостійно налаштуватись у відповідну тональність, виконувати свої партії. Особливо цікавим є додаток «Метроном»,

оскільки він дозволяє виставляти заздалегідь визначений темп, і навіть співати згідно у відповідності з ним.

Рекомендуємо учителям використання музичного контенту у різних класах. Наприклад, на уроці у 5 класі на тему «Під високочолим небом, або Україна незалежна» можемо запропонувати послухати «Гімн дітей України» у виконанні учасників «Little Blues» (Rock version). Наголошуємо, що знати гімн України має кожен українець, формуємо громадянську компетентність, виховуємо повагу до державних символів, говоримо про Духовний гімн України. У 5 класі доцільно використати методичний прийом «Музична руханка», наприклад, при вивченні козацтва під звуки козацького маршу.[27]

На уроці «Мистецтво Давньої Греції» (6 клас) говоримо про зародження театру, хору, трагедії і комедії та переглядаємо відео «Театр і драматургія в Давній Греції».[18]

На урок по темі «Культура Русі-України наприкінці X — у першій половині XI ст.»(7 клас) даємо на домашнє завдання взяти інтерв'ю у бабусь, дідусів, записати українські народні пісні. При можливості організуємо експедицію до старожилів ближніх сіл з метою вивчення звичаїв, обрядів та пісенного фольклору ліро-епосу. Займаємося обробкою зібраного матеріалу. Також учні готують реферати, повідомлення з допомогою вчителя.

Вивчаємо давні календарні обряди і звичаї, колядки, вечорниці, весільні пісні, веснянки, гаївки, купальські, петрівчані та жнивні пісні. Діти демонструють календарні обрядодійства весняно-літнього та осінньо-зимового періодів. Розподіляють основних дійових осіб, беруть участь у виготовленні реквізитів певного обряду, звичаю за власним задумом. Разом з учителем складають прості сценарії із використанням давніх календарних звичаїв та обрядів і їх відтворюють. Таким чином учні зацікавляться народними звичаями, вивченням фольклору, родинними і народними традиціями.

Цікаво буде провести гру «Вгадай пісню», де учні слухають пісню, а потім пробують за допомогою міміки і жестів показати її так, щоб команда могла її відгадати, за певний проміжок часу. Варто об'єднати клас у команди, вибрати широковідомі українські народні пісні. Таку гру можна використати у будь-якому класі.

Урок по темі: «Розвиток культури на українських землях у XVIII ст.» (8 клас) проведемо у формі конференції, на якій учні мають представити свої проекти. Об'єднаємо учнів у групи, пари, кожна з яких отримає завдання - підготувати проект:

1-а група: «Розвиток освіти і книгодрукування в Україні в другій половині XVIII ст.»

2-а група: «Українська література і розвиток природничих наук в другій половині XVIII ст.»

3-я група: «Українська архітектура і скульптура другої половини XVIII ст.».

4-а група: «Видатні українські композитори – А. Ведель, М. Березовський, Д. Бортнянський»

Завданням групі буде показ і коментування творів композиторів: Березовського оперу «Демофонт» (1773), Бортнянського – «Креонт» (1776), «Алкід» та «Квінт Фабій» (1778). Хорові церковні концерти А. Веделя. Поговорити про їх внесок у світову музичну культуру.

5-а група: «Український живопис і графіка другої половини XVIII ст.».

6-а група: «Розвиток філософських ідей в Україні в другій половині XVIII ст.».

Протягом тижня учні здійснюють самостійну пошукову роботу, добирають джерела інформації, займаються оформленням проекту. Вчитель розподіляє обов'язки серед членів групи, призначено керівників-експертів групи серед сильних учнів. Склад учасників конференції: голова — учитель; експерти — керівники груп; журі — вчителі, учні-старшокласники; учні, що

готували проекти; слухачі — учні, які не брали участі у підготовці проектів. Проведений урок-конференція згуртує дітей та збагатить їх знання про українську культуру.

На урок «Містобудування, архітектура, образотворче мистецтво та драматургія XVI – першої половини XVII ст.» (8 клас) до питання «Розвиток музичного мистецтва» на етап мотивації запрошуємо на урок гостя-музиканта, або пропонуємо дітям, виконати думу у супроводі музичного інструменту, наприклад бандури. Також цікаво буде прослухати Думу про Марусю Богуславку львівського кобзаря Ярослава Криська.[23]

Історична пісня про Морозенка у виконанні незрячого кобзаря Павла Супруна душевністю своєю, поетичністю доходять до серця.[17]

Навіть Шевченко писав:

«Умовк кобзар, сумуючи:

Щось руки не грають.

Кругом хлопці та дівчата

Слізеньки втирають.»

Та чого ж вони слізеньки втирали? Та це була установка бандуристська, старосвітська, щоб люди заплакали... Як сам плаче і люди стоять плачуть... Або ж можна продемонструвати сучасне виконання пісні "Ой, Морозе, Морозенку" на Майдані і побачити, як фольклор переходить із покоління в покоління.

Під час педагогічної практики помітила, що учні із задоволенням розгадують загадки. Наприклад,

Вальсів він король завзятий!

На балах чекали всі,-

Коли твір його казковий

Пролунає як у сні!(Й.Штраус).

Або

-Полонези та мазурки

Композитор цей писав.
 Народився він у Польші,
 Серце їй своє віддав!(Ф.Шопен)

На уроці «Культура України в середині ХІХ – на початку ХХ ст. Література, театр і музичне мистецтво»(9 клас) на етапі мотивації зачитуємо висловлення про Миколу Лисенка, щоб учні здогадалися про кого йдеться, також слухаємо увертюру до опери «Тарас Бульба» і обговорюємо у формі «Мікрофон», які асоціації викликає музичний твір, які емоції виникають, що хотів передати нам композитор, який зв'язок увертюри і повісті М. Гоголя «Тарас Бульба».[19] Також можна прослухати твори Соломії Крушельницької, Анатолія Вахнянина. Також можна використовувати кросворди, наприклад, у вигляді індивідуальних завдань на домашнє завдання.

На уроці «Вигнання з України нацистських окупантів»(10 клас) є питання про депортацію кримських татар та інших народів, тому можемо подивитися виступ Джамали – української співачки кримськотатарського походження на міжнародному пісенному конкурсі «Євробачення» і проаналізувати пісню «1944», яка присвячена темі депортації кримських татар з Криму у 1944 році, що і отримала перше місце на конкурсі. Перемога на конкурсах українців викликає гордість за націю і мотивує до розвитку і кращих результатів.[24]

На уроці «Насильницька колективізація та опір їй населення. Голодомор 1932-1933 рр.»(10 клас) пропонуємо послухати і вникнути в сенс пісні «Остання колискова» - українська пісня про голодомор 1932 - 1933 рік. Автором вірша «Остання колискова» є поетеса Антоніна Листопад, передала в своєму вірші всі жахіття геноциду, який влаштував в Україні окупант.[16]

На етапі мотивації уроку «Національно-визвольний рух. «Шістдесятництво» (11 клас) прослухаємо пісню «Ікони», що присвячена

шістдесятникам і обговоримо бачення шістдесятників солістки львівського гурту «Один в каное» - Ірини Швайдак.[14]

Завдання учням - створити сторінку у фейсбуці одного із шістдесятників-музикантів. Суть гри: створення імітації спілкування історичних осіб у соціальній мережі. Форма дозволяє розкрити матеріал, показати ставлення до певних питань тих чи інших осіб.

На уроці по темі "Культура радянської України в 60-80 -х рр." (11 клас) використаємо пісні В. Івасюка «Я піду в далекі гори», «Червона рута», «Водограй», в яких композитор вийшов за межі соцреалізму і повернувся до фольклорної музики.

Пропонуємо застосувати прийом «Продовж пісню». Учитель виконує вступ до пісні, учні мають продовжити. Наприклад, пісня «Києве мій».

На уроці «Україна в Першій світовій війні» (11 клас) використаємо дидактичну гру музичний батл, в якій учні по питанні "Просвітницька діяльність УСС" змагаються на кількість виконаних композицій. Такий тип уроку збагачує знання школярами стрілецької спадщини, яка містить значний патріотичний потенціал. Приклади пісень: «Чуєш, брате мій», «Човен хитається серед води», «Засумуй, трембіту», «Не схиляйте вниз прапора», «Ой, у лузі червона калина похилилася» Степана Чернецького, «Ой, видно село, широке село під горою» Льва Лепкого, «Питається вітер смерті» Юрія Шкрумеляка. На кінці уроку можемо запропонувати прийом «Валіза-корзина» (підсумки). У випадку якщо учням сподобався урок, вони піднімають картку, на якій зображено ВАЛІЗА; якщо ні, то картку, на якій знамальована КОРЗИНА для сміття.

По темі «Розвиток літератури, образотворчого мистецтва, архітектури, музики, театру, кіно й спорту: домінуючі тенденції (кін ХХ-ХХІ ст.)» 11 класу з всесвітньої історії можна запропонувати модні і цікаві композиції, проаналізувати течії у музиці, проекти по їх улюблених гуртах або співаках.

В 11 класі на темі «Соціокультурні зміни у післявоєнній Європі» знову ж таки можна запропонувати скласти есе на тему «Рок і рок-ен-рол як вияв революції в музиці», або «Феномен Бітлз», «Реггі як пропаганда пацифізму».

В 10-11 класах можна запропонувати такі проєкти: «Революція в музиці-джаз», «Музика 80-х і 90-х», «Померти молодими: трагічні долі музикантів і співаків», «Музика як антивоєнна пропаганда в період В'єтнамської війни», «Роль музикантів у благодійності». Це можна організувати у вигляді портфоліо з текстовим матеріалом, фото, колажами і мемами, відеозаписами, аудіо-записами, тощо.

В 11 класі можемо запропонувати метод «Перевертанець» на інтегрованому уроці, коли учитель історії пояснює особливості музичного мистецтва сучасної України, а вчитель музики грає у дуже швидкому темпі спокійну мелодію сучасної пісні і, навпаки, мелодію швидкої у темпі пісні грає дуже тихо у сповільненому русі. Діти мають вфідгати назву пісні і її виконавця. Це буде весело!

Отже, у порівнянні традиційні технології навчання поступаються інноваційним. Оскільки, інноваційні технології спрямовані на розвиток особистісно орієнованого і розвивального навчання. Проєктні технології, ігрові технології, інформаційно-комп'ютерні технології, технології критичного мислення дозволяють не тільки урізноманітнити навчальний процес, але й сприятимуть кращому засвоєнню історії. Використання музичної тематики у творчих завданнях, музичних загадках, кросвордах, вікторинах, віртуальних квестах, рольових іграх сприятиме більшому інтересу та якіснішому засвоєнню матеріалу уроку учнями. Зрештою, ми пропонуємо використання музичної тематики по класах як рекомендації для вчителів-істориків, а також ряд інтернет-платформ та мобільних додатків.

РОЗДІЛ III.

«УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ – ПЕРШЕ В НОВІТНІЙ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІЙСЬКО»: ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ

Формування громадянської компетенції в школі – одна з провідних задач сучасного навчально-виховного процесу. Громадянська компетентність формується у певному алгоритмі освоєння теоретичного матеріалу та аналітичної діяльності та логічного мислення на уроках. Предмет «Історія» включає в себе викладення як теоретичного матеріалу дисципліни, так і елементи розвитку аналітичних та логічних компетенцій учнів за допомогою різних навчальних форм, підходів та організації навчального процесу на уроках історії. З метою підвищення якості та динаміки уроків історії, важливо застосовувати різні мотиваційні прийоми для активізації сприйняття, емоційного відгуку учнів на інформацію уроку та вироблення власної думки стосовно матеріалу, що вивчається.

Дуже ефективним з цього приводу є застосування на уроках історії засобів музики, музичних творів, які відображають настрої та сюжетно відповідають темі уроку. Залучення додаткового матеріалу є актуальним та дієвим, оскільки робить урок цікавим та нестандартним, а погляд на події через призму творчості працює на розширення кругозору, а також провокує відгук на психоемоційному рівні. Керуючись рекомендаціями психологів, урізноманітнення навчального процесу творчими завданнями чи мотиваційними вкрапленнями, відбувається покращення якості засвоєння знань. З точки зору вивчення історії України та поєднання теми з музикою українських діячів культури, отримуємо синтезований метод впливу на формування громадянської компетенції учнів, патріотичне виховання та усвідомлення національної ідентичності в учнів.

Підготовка уроків з використанням музичного матеріалу потребує додаткових зусиль та пошукової роботи від учителя. Знання елементів дисципліни історії музики, мистецьких напрямків та жанрів, виконавців та тематичних розділів музичних дисциплін можуть полегшити цю задачу. Сучасний медіа світ пропонує велику кількість різного матеріалу, але варто відноситись до нього вибірково, адже матеріали можуть містити негативний лексичний, смисловий чи психологічний контент, який не відповідає очікуваним результатам уроку, а отже не спрацює на формування громадянської компетенції. Відповідно, правильно підібраний матеріал допоможе здійснити задуману педагогічну задачу, а також розвине інтелектуальний кругозір учнів стосовно знань зі світу мистецтва.

Працюючи над тематикою підвищення ефективності уроків історії методом залучення елементів мистецтва, зокрема, музики, було обрано період в історії, коли розпочалась Перша світова війна, та відбулось утворення УСС. Тема обрана через її надзвичайну актуальність в світлі подій сучасності. Нинішня війна Росії з Україною підняла пласт історії з глибоких коренів, оскільки ціле століття Україна потерпає від утисків і зазіхань з боку сусідньої держави, чи то в складі СРСР, чи в якості федерації. Нове життя гімну січових стрільців по новому сприйнялась народом України на сьогоднішній день. Аналізуючи історичні та суспільні процеси, ми бачимо, що століття тому пісня «Ой у лузі червона калина» піднімала до бою захисників України, і сьогодні ця пісня, уже в сучасних обробках, піднімають воїнів ЗСУ та ТРО на боротьбу з окупантами, а весь світ на підтримку та допомогу Україні. [20]

Формуючи мету уроку окрім викладу основного матеріалу по темі, було залучено музичний матеріал до мотиваційної частини, який підбирався за такими критеріями:

1. Відповідність темі та меті уроку;
2. Актуальність у матеріалу щодо подій історичного періоду, який вивчається;

3. Актуальність твору відповідно сучасного стану події в Україні;
4. Сміслові та емоційні значення обраного твору відповідно до очікуваних результатів уроку.

Структура уроку побудована за класичною схемою уроку за типом комбінованого уроку. Кожен етап уроку розрахований по часу та по значенню, передбачений розділ рефлексії, у якому учні мають провести паралелі між темою уроку та нинішньою ситуацією в Україні. Матеріали уроку формувались на основі теоретичних матеріалів підручника історії за 10 клас, доповнені медіа матеріалами та мотиваційними та дидактичними прийомами.

План-конспект з предмета «Історія України»

Урок 22

Дата 10.04.2022

10 клас

Тема: «Українські січові стрільці – перше в новітній історії національне військо»

Мета:

Навчальна:

- визначити бойовий шлях УСС в ході Першої світової війни; *інформаційна, логічна, громадянська*
- назвати найважливіші битви за участі УСС; */ хронологічна, інформаційна*
- охарактеризувати значення бойових дій УСС; */інформаційна, аксіологічна, громадянська*
- ознайомити учнів з процесом формування Легіону УСС; */інформаційна*
- проаналізувати культурно-просвітницьку діяльність січових стрільців. */логічна, загальнокультурна*

Розвивальна:

- розвивати увагу, пам'ять, мислення, вміння аналізувати та робити висновки, висловлювати власну думку;
- формувати в учнів вміння аналізувати історичні джерела(робота з джерелом)/*логічна, інформаційна*
- узагальнювати та критично оцінювати історичні процеси та робити висновки/*логічна*
- розвивати уміння учнів у роботі в парах(групова робота «Два – чотири – всі разом»)/*соціальна*
- продовжити розвивати вміння роботи з історичною картою (Бої за гору Маківка)/*просторова*
- формувати критичне мислення(порівняльний аналіз)/*логічна*
- розвивати вміння аналізувати, висловлювати власну думку(«Мікрофон»); */ аксіологічна*

Виховна:

- викликати захоплення надбаннями української культури(пісні Січового стрілецтва)/ *культуровідповідна*
- сформувати розуміння значення подій в Україні(роль стрілецтва у Першій світовій війні);*/громадянська*
- виховати патріотизм, гордість, любов до історії рідного краю(бойовий шлях УСС);*/громадянська*
- виховувати почуття естетичної культури, повагу до вітчизняних митців та їхньої творчої праці, любов до усвідомлення своєї причетності до соціокультурних і суспільних процесів(повстанські пісні);*/особиста*
- сприймати мистецький твір як форму самовираження людини/народу; */ культуровідповідна*
- усвідомити потреби збереження художнього надбання власного народу(пісні УСС); */ культуровідповідна*
- дбайливе ставлення до народних традицій і надбань своєї культури.*/громадянська, загальнокультурна*

- виховувати в учнів інтерес до національної історії, на основі вивчення внеску усусів у військово, політичне і громадське життя України / *аксіологічна, соціальна, громадянська*
- виховувати морально-етичні якості (відповідальність, чесність, дисциплінованість, ввічливість)(робота в групі «Два-чотири-всі разом»)/*соціальна*
- формувати гуманні стосунки на уроці(групова робота) /*соціальна*
- викликати почуття відповідальності за збереження української державності на прикладі діяльності УСС/*громадянська, особиста*

Тип уроку: комбінований

Обладнання: підручник «Власов В. С. Історія України " (профільний рівень) : підручник для класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД , 2018. 304 с.», атлас, стінна карта «Україна в Першій світовій війні, роздатковий матеріал, мультимедійний проектор, відеоматеріали, мультимедійна презентація.

Основні дати:

серпень 1914р - формування Легіону УСС

27-28 вересень 1914р - перше бойове хрещення УСС на Ужоцькому та Верецькому перевалах

квітень-травень 1915р - битва на г. Маківка

вересень 1916р - бій УСС на г. Лисоня

Основні терміни: Перша світова війна, ГУР, УСС.

Основні історичні постаті: Д. Вітовський, М.Галушчинський, Г. Коссак, М. Тарнавський

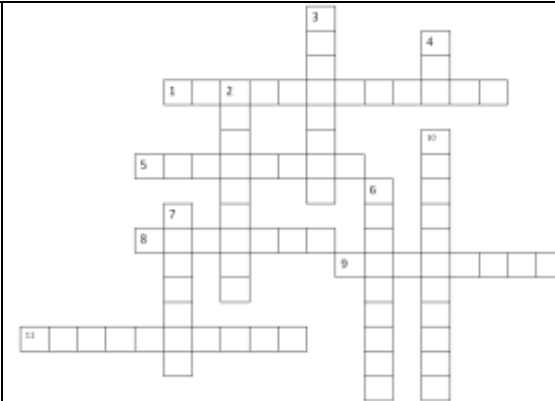
План уроку

1. Формування Легіону УСС.
2. Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців.
3. Культурно просвітницька робота Січових стрільців.

Хід уроку

Ча с	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв.	I. Організаційний	Привітання з учнями; Перевірка присутніх;		

		Повідомлення теми та мети уроку.		
7 хв.	II. Перевірка домашнього завдання		<p style="text-align: center;"><u>Письмова робота</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Яким було становище українських земель напередодні та під-час Першої світової війни? - Які воєнні події відбувалися на території України у 1914 році?(Шопа Христя) - Якими були наслідки Галицької битви для - Кого підтримували українці в Першій світовій війні?України? - Яка основна ціль ГУР?(Щербан Віталій) <p style="text-align: center;"><u>Усна відповідь</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Повідомлення від учня про історію створення пісні «Ой, у лузі червона калина»(Лучка Марія) <p style="text-align: center;"><u>Дошка</u></p> <p>Кросворд(Андрусак Валентин)</p>	<p><i>інформаційна</i></p> <p><i>просторова</i> <i>хронологічна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>інформаційна</i></p> <p><i>інформаційна</i> <i>, логічна</i></p>

1. Перший комендант легіону УСС.
(Галуцинський)
2. Голова Головної української ради.
(Левицький)
3. Генерал-губернаторство, створене на окупованих Російською імперією територіях. (Галицьке)
4. Ініціатор створення та фактичний керманіч СВУ. (Жук)
5. Одна з наймасштабніших битв в Першій світовій війні. (Галицька)
6. Фортеця, яку російським військам вдалося захопити у березні 1915 р.
(Перемішль)
7. Політичний блок, на боці якого воювала Австро-Угорщина.
(Антанта)

			<p>8. Насильницьке приєднання, загарбання однією державою території іншої. (<i>Анексія</i>)</p> <p>9. Центр новоутвореного генерал-губернаторства на окупованих територіях. (<i>Чернівці</i>)</p> <p>10. Генерал-губернатор новоутвореного генерал-губернаторства. (<i>Бобринський</i>)</p> <p>11. Примусове виселення з місць постійного проживання окремих осіб чи цілого народу. (<i>Депортація</i>)</p> <p style="text-align: center;"><u>Карта</u></p> <p>Покажіть на історичній карті (<i>Родим'юк Петро</i>):</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ лінію фронту на початок 1915 р.; ➤ лінію фронту на кінець 1916 р.; ➤ місто, яке російські війська взяли 7 червня 1916 р. (<i>Луцьк</i>) ➤ брусиловський прорив російських військ. 	<i>просторова</i>
3 хв.	III. Мотиваційний етап	<p>Слухаємо класичний варіант твору «Ой, у лузі червона калина» у виконанні Народного Хору ім.. Верьовки https://youtu.be/-oqeFwRhKf4</p> <p>Слухаємо сучасну версію твору «Ой, у лузі червона калина» А. Хливнюк ремікс https://youtu.be/9xap22FITQU</p>		<i>аксіологічна</i>

		<p>Обговорення музичних фрагментів</p> <p>-Які емоції у вас виникли під час прослуховування пісень?</p> <p>-Який варіант виконання вам більше подобається? Чому?</p> <p>-Які українські повстанські пісні Ви знаєте?</p>		<p>Мовленнєва, культуровідп овідна</p>
2 хв.	IV. Актуалізаційний етап		<p>Яку епоху ми зараз вивчаємо? Які характерні риси цієї епохи?(Олінкевич Віталій)</p>	<p>хронологічна логічна</p>
20 хв.	V. Етап вивчення нового матеріалу	<p>Перегляд фільму про утворення січових стрільців https://www.youtube.com/watch?v=Ry8O2DYeDlk</p> 	<p>Бесіда за запитаннями.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Пригадайте, коли виник легіон УСС. – Хто виступив ініціатором створення легіону УСС. (ГУР) – Кого ГУР закликала вступати до легіону? (всіх, хто не підлягав мобілізації)(Матійчин Анастасія) – Хто очолив УСС? (Михайло Галушинський) – Які надії було покладено на легіон?(Савчук Аня) 	<p>хронологічна логічна логічна інформаційна логічна</p>

Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців (УСС)		<p>Робота з історичною картою Проаналізуйте карту.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Звідки починається бойовий шлях УСС? (Мукачеве) – На яких теренах вели бої УСС? (На території Західної України) – Де й коли відбулися найбільші бої за їхньою участю? (Шопа Христя) <p style="text-align: center;">Робота з джерелом</p> <p>Прочитайте фрагмент історичного джерела: «Андрій Григорій Трух про створення легіону українських січових стрільців»(ст. 29) та</p> <p>» 1. З'ясуйте, про що в ньому йдеться; коли відбулися описані події. (Ключ Уляна)</p> <p>» 2. Визначте, як автор ставиться до подій, про які розповідає, чому саме так. (Побігун Вікторія)</p> <p>» 3. Виберіть рядки, що свідчать про масовий рух добровольців серед українського населення та про</p>	<p><i>Просторова</i> <i>логічна</i></p> <p><i>інформаційна</i> <i>аксіологічна</i> <i>логічна</i></p>
Дата	Подія		
Серпень 1914 р.	На заклик ГУР формуються дві сотні УСС у Львові.		
Вересень 1914 р.	Передислокація легіону УСС до Стрия. Після прийняття присяги січовики відбули до Закарпаття. Очолив легіон М.Галушинський.		
Наприкінці вересня	На Ужоцькому перевалі та біля села Верецькі Вижні відбувся перший бій УСС в Карпатських Бескидах.		
Груд. 1914 – січ. 1915 рр.	Охоронно-розвідувальна служба на Карпатських перевалах.		
На початку березня 1915 р.	УСС зайняли позиції на схилах гори Маківка. Бої за неї точилися упродовж двох місяців. На початку травня підрозділи УСС відвели з бойової лінії.		
Квітень – травень 1915 р.	Бої за гору Маківка Вересень		

		кн. серпня 1915 р.	Курені УСС вступили в бій у подільських степах між Серетом і Стрипою.	<p>підтримку цього руху населенням.(Лешко Марія)</p> <p>Групова робота «Два – чотири – всі разом».</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. дискусійне питання – У яких воєнних операціях брали участь УСС? Чому, на вашу думку, командування не відправляло легіонерів за межі Галичини? 2. об'єднуємо пари з обов'язковим спільним рішенням для пари. 3. об'єднуємо пари в четвірки з прийняттям спільного рішення. 4. четвірки об'єднуємо в більші групи. 5. висновки. 	<p><i>хронологічна</i></p> <p><i>інформаційна</i></p> <p><i>аксіологічна</i></p> <p><i>просторова</i></p>
листопад	Реорганізований полк УСС на чолі з Григорієм Коссаком спинив наступ росіян на Бережани				
влітку 1916 р.	Під час Брусиловського прориву завдяки бойовим діям УСС австріяки змогли утримувати найважливіший відтинок фронту – шлях із Підгайців на Бережани, що на Тернопільщин				
1916 р.	Найбільшою бойовою операцією в історії стрільцтва стала битва на Лисоні: лише 150 стрільців і 16 старшин вирвалися з оточення Період переформування.і поповнення. Культурно-освітня діяльність стрільців на Волині				
Лютий 1917 р.	Повернення легіону УСС на фронт				
Культурно-просвітницька діяльність:					

Вже з 1914 р. передова частина стрілецьтва вела

- роз'яснювальну роботу серед українців у місцях свого постою, залучала їх до спільних маніфестацій,
- допомагала в створенні різноманітних національних інституцій, зокрема, читалень, товариств "Просвіти", господарських осередків,
- організовувала курси ліквідації неграмотності тощо.
- Свідченням того, що Українські січові стрільці працювали і на перспективу, була їхня участь в організації та підтримці українського шкільництва. Зокрема, протягом 1916 — поч. 1917 р. близько двох десятків стрільців під керівництвом сотника Д.Вітовського та чотарів М.Саєвича і М.Гаврилка організували на Волині до 100 українських шкіл, працювали в них учителями і навіть видавали підручники для волинської дітвори.

Особливе місце в середовищі УСС займала **стрілецька пісня**, в якій чи не найбільше відтворені всі ті прагнення й ідеї, що ними жило стрілецьтво. Юнацький максималізм та щирі патріотичні почуття новітнього укр.

Робота з картою:

Хто переміг у боях за Маківку?
Чому це важлива перемога? (Костецька Марта)

інформаційна
аксіологічна

інформаційна

	<p>воєнка, його радість і горе дуже часто знаходили свій вияв у пісні. Спочатку це була народна пісня зі всіх куточків української землі, а згодом і власна, створена в стрілецькому середовищі («Ой у лузі червона калина», «Повіяв вітер степовий», «Питається вітер смерті», «Ой впав стрілець у край зруба», «їхав стрілець на війноньку», «Заквітчали дівчатонька», «Йде січове військо», «Ой там при долині», «Бо війна війною», «Як з Бережан до кадри», «Нема в світі кращих хлопців», «Дівчино-рибчино», «Ой видно село», «Маєва нічка», «Човник хитається...», «Накрила нічка», «Зажурились галичанки»). Найбільше до створення стрілецьких пісень доклали творчих зусиль три автори - підх. Р.Купчинський, М.Гай воронський, Л.Лепкий. Плідно творили і хор. Ю.Назарак, підх. Ю.Шкрумеляк, дес. А.Баландюк та ін. Деякі стрілецькі пісні — колективний твір, де не один, а кілька авторів брали участь у складанні тексту чи музики. У ряді пісень взагалі годі визначити автора, — ставши відомими, вони відривалася не тільки від тих, хто їх написав, але й від часу та місця написання, перетворюючись у народні.</p>	<p>Музичний батл</p> <p>Учні змагаються на кількість виконаних композицій. Змагання збагатить знання школярами стрілецької спадщини, яка містить значний патріотичний потенціал. Приклади пісень: «Чуєш, брате мій», «Човен хитається серед води», «Засумуй, трембіту», «Не схиляйте вниз прапора», «Ой, у лузі червона калина похилилася» Степана Чернецького, «Ой, видно село, широке село під горою» Льва Лепкого, «Питається вітер смерті» Юрія Шкрумеляка.</p> <p>«Мікрофон»</p> <p>Учні тримають уявний мікрофон і висловлюють власну думку.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Як могло б скластися життя усусів, якби не війна.(Дубровна Юля) 2. Як належить ставитися до трагічних сторінок історії?(Пелещишин Мар'ян) 3. Чи є підстави твердити, що Українські січові стрільці - перше в новітній історії національне військо? Відповідь обґрунтуйте.(Перекицей Василь) 	<p><i>культуро-відповідна</i></p> <p><i>соціальна громадянська</i></p> <p><i>аксіологічна логічна аксіологічна</i></p> <p><i>аксіологічна соціальна громадянська</i></p>
--	--	---	--

6 хв.	VI. Систематизація знань		<p>Виправте помилки.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Бойовий шлях УСС почався навесні 1916 р. (восени 1914 р.)(Гайнюк Влад) ➤ Перша битва УСС відбулася на г. Маківка. (біля села Верецькі Вижні та Ужицького перевалу) (Григоряк Андрій) ➤ Битва на г. Маківка стала найбільшою бойовою операцією в історії УСС. (битва на г. Лисоня) <p>Схарактеризуйте одним реченням участь УСС у Першій світовій війні.(Матійчин Анастасія)</p> <p>*Зробіть порівняльний аналіз характеру боротьби українського народу за свою незалежність через століття(Андрусак Валентин)</p>	<p><i>хронологічна</i></p> <p><i>просторова</i></p> <p><i>інформаційна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>аксіологічна</i></p>
3 хв.	VII. Висновки	<p>Підсумовуючи, слід зазначити, що вся та діяльність, яку Українські січові стрільці проводили впродовж 1914— 1918 рр. - як у стрілецькому легіоні, так і поза ним — була підпорядкована єдиній меті: виборенню самостійної соборної Української держави. Форми цієї діяльності були різноманітними, і</p>		<p><i>хронологічна</i></p> <p><i>просторова</i></p> <p><i>інформаційна</i></p>

		<p>серед них одне з чільних місць займала культурно-мистецька та просвітницька праця стрілецтва. Це підтвердила визвольна боротьба — як тоді, так і згодом — аж до виборення Україною незалежності в 1991 р.</p> <p>Січове стрілецтво виховало славних синів України: Кирила Трильовського, Костя Левицького, Михайла Волошина, Дмитра Вітовського, Андрія Мельника, Романа Сушка тощо. Серед січових стрільців було багато талановитих людей – художників, поетів, журналістів: Юрій Шкрумеляк, Мирослав Ірчан, Левко Лепкий, Роман Купчинський.</p>		<p><i>логічна</i></p> <p><i>аксіологічна</i></p>
1 хв.	VIII. Домашнє завдання		<p>Опрацювати § 5-6</p> <p>Написати лист-підтримку солдату ЗСУ/звернення до солдатів ЗСУ у соціальних мережах.</p> <p>*Скласти історичний портрет культурного або політичного діяча із Січових стрільців.</p>	<p><i>Логічна,</i></p> <p><i>інформаційна</i></p> <p><i>, аксіологічна</i></p>

Формування громадянської компетенції – процес тривалий і потребує комплексного підходу від педагогів, вихователів, наставників, батьків. Форми і методи навчально-виховного процесу передбачають активну участь учня в уроках, обговореннях, диспутах, які допомагають розвивати критичне мислення, логіку. Залучення до матеріалів уроку музичних зразків по темі збагачує палітру відчуттів та розуміння учнем того чи іншого факту, адже музика діє на емоційну сферу та сферу пам'яті. Тож, важливо грамотно і свідомо підбирати музичний матеріал для якісного навчально-виховного процесу з метою формування громадянської компетенції на уроках історії.

Таким чином, способів, методів, засобів мотивації навчання історії за допомогою музики є величезна кількість. Діти з захопленням сприймають і запам'ятовують матеріал, а вчитель реалізовує всі виховні найголовніші функції. Мотивація в сучасному світі стає досить важливим елементом у навчанні, а музика тільки може допомогти у цьому непростому процесі. Поряд з цим інтеграція наук сприяє розвитку і творчості, набутті синтезуючих знань.

ВИСНОВКИ

Музика та мистецтво – це арсенал потужних засобів віддзеркалення дійсності, відгук на ситуації та події, які формують історію і як науку, і як суспільно-громадське явище. Засоби виразності у кожного з видів мистецтв різні, з їх допомогою можна якнайповніше передати той чи інших факт, що стався, а також сформувати певний кут зору на подію чи постать. Під час створення або демонстрації мистецького твору метафорична чи пряма дія здатна підсилити чи послабити ефект від історичного факту, що є основою художнього продукту. В жанровій палітрі мистецтва існує велика кількість можливостей для втілення чи відображення будь-якої теми чи історичного факту. Для ефективного засвоєння учнями матеріалу уроків, а також для формування свідомого сприйняття та реакцію на події, що описуються, важливим є використання між предметних зв'язків на уроках історії.

В кожного виду мистецтва є свої особливості відображення дійсності та індивідуальний авторський задум, що є суб'єктивним, адже висвітлює власну думку автора. Зазвичай, ця думка є відповідною до сюжету твору, а отже формулює таким чином певну позицію. Тож, до використання таких творів в якості демонстраційного матеріалу, треба ставитись вибірково, залежно від тематики та компетентістних задач уроку.

В ході дослідження процесу формування громадянської компетенції засобами музичного мистецтва на уроках історії, були зроблені наступні висновки:

Поняття мотивації та компетенції присвячували свої дослідження провідні психологи, науковці, педагоги, як питанню надзвичайно актуальному у розрізі сучасної мистецької освіти. Ці психологічні категорії мають важливе значення для ефективності навчального процесу та задіяності учня в етапах уроку та усвідомленому сприйманні матеріалу.

Було розкрито основні поняття громадянської компетенції, механізми її формування та шляхи досягнення цього в навчально-виховному процесі в

сучасній школі, зокрема, на уроках історії. Матеріали, які вивчаються на уроках історії не просто формулюють базу знань учня, але й розвивають логічне та аналітичне мислення, а також сприяють усвідомленню причинно-наслідкових зв'язків між минулим та сьогоденням.

Музичне мистецтво є одним з рушіїв смислового та емоційного спектру почуттів та розуміння людини, тож застосування правильно підібраного матеріалу для розкриття теми уроку та надання їй емоційного сенсу є досить ефективним. Музика має сильний вплив на емоції людини. але музика в поєднанні зі словесним текстом (пісня) – це потужний емоційно-сисловий заряд, який несе в собі інформацію та емоцію одночасно. Такий вплив дає ефект враження не просто про подію, що описані в підручнику, але й про емоційний фон, який викликає ця подія у людини, чи у суспільства.

Було зроблено класифікацію типів уроків та окремо запропоновано нестандартні варіанти уроків історії з використанням засобів музичного мистецтва для покращення ефективності навчального процесу. Доведено, що за умови поєднання в педагогічній діяльності новаторства і традицій можливе удосконалення історичної освіти засобами мистецтва. Для вчителів-істориків запропоновано різноманітні типи уроків, а також методи і прийоми по використанню музичного контенту на уроках історії Зокрема, кросворди, ребуси, портфоліо. Ігрові технології навчання школярів забезпечують такі методи як урок-спогад, урок-концерт, урок-квест, урок-презентація музичного твору, вікторини, кросворди тощо.

В ході роботи над темою дослідження був розроблений урок історії в 10 класі на тему: «Українські січові стрільці – перше в новітній історії національне військо», до мотиваційної частини уроку було залучено музичний матеріал для більш ефективного розуміння та засвоєння тематичних особливостей уроку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані джерела

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. 2011. – [Електронний ресурс]. URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/>
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Лист затвердженої постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text> (дата звернення: 20.04.2022).
3. Державний стандарт базової середньої освіти. Лист затвердженої постанови Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 20.04.2022).
4. Закон України «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/536-2002-п#Text> (дата звернення: 19.05.2022)
5. Закон України «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/536-2002-п#Text> (дата звернення: 19.05.2022)
6. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38–39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 19.04.2022).
7. Закон України «Про повну загальну середню освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 19.04.2022).
8. Історія: Україна і світ. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки

- України від 21.02.2019 № 236. URL: file:///C:/Users/Asus/Downloads/5c7d141ebb955101160807.pdf (дата звернення : 11.05.2022).
9. Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 рр./МОН України. К., 2015. 10 с.
10. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні/МОН України. К., 2012. 27с.
11. Навчальні програми: «Мистецтво. 5 – 9 класи»/Л.Масол, О Коваленко, А.Сотська, Г.Кузьменко, Ж.Марчук, О.Константинова, Л.Паньків, О.Гринчук, Н.Новікова, Н.Овіннікова. К.: Видавничий дім «Освіта», 2013.
12. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в країні на 2016 – 2020 роки. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-ivlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiyaspriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki>
13. Формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна». Історія в школах України, 2006. № 8. С. 4

Музичні джерела

14. Гімн дітей України - у виконанні учасників "Little Blues" (Rock version)
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oIEDRHEJ15U>
15. Один в каное - Ікони (Шістдесятникам) URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=acG71p18ENc>
16. Остання колискова URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C5tXhuvr76g>

17. Ой Морозе, Морозенко _ Павло Супрун, 1989 URL:
https://www.youtube.com/watch?v=b-N_3Tdgq-g
18. Театр і драматургія в Давній Греції (укр.) Давня Греція та Рим URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=fxidfbvn6CM>
19. Увертюра до опери «Тарас Бульба» (Микола Лисенко) URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=gpzCVxQqijs>
20. Феномен: історія пісні «Ой у лузі червона калина»
<https://tsn.ua/ru/ukrayina/oy-u-luzi-chervona-kalina-teks-pesni-istoriya-ee-vozniknoveniya-i-samye-populyarnye-ispolneniya-2026975.html>
21. Феномен сучасної музики: Віта Грицак URL:
<https://www.facebook.com/100017299458205/posts/pfbid0dVDvmBHiqnxUro59iu8tnXqUHMqgUaQJKJ5HVDCKZWMEASyBdZinSWh3gt25adkGI/?sfn=mo>
22. Хливнюк А. Ой у лузі (ремікс) URL: https://fb.watch/d9_LFP_j/
23. Ярослав Крисько Дума про Марусю Богуславку URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=9P7MHXicB4c>
24. LIVE - Jamala - 1944 (Ukraine) at the Grand Final of the 2016 Eurovision Song Contest URL: <https://www.youtube.com/watch?v=B-rnM-MwRHY&t=197s>

Монографії і статті

25. Бабкіна М.І. Компоненти процесу формування активної громадянської позиції підлітків *Вісник Львівського університету*. 2008. Вип.23. С.22-30
26. Бех І. Патріотичне і громадянське виховання: пункт зіткнення та лінія розмежування. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. *Інститут проблем виховання НАПН України*. Вип. 20. Кн. 1. Київ. 2016. 360 с.

- 27.Бланк Т. В. Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів Початковенавчання та виховання : наук.-метод. журн. Харків : Основа. 2009. № 16/18. С. 2-9.
- 28.Болдырев Н.И. Методика воспитательной работы в школе: учеб. Пособие для студ-в пед.институт. 2-е изд., испр. И дополн./Н. И. Болдырев. М.: Просвещение, 1981. 223 с.
- 29.Бондаренко Н. Формування громадянської культур старшокласників засобами української мови. *Дивослово*, 2019. № 3 (744). С. 2–6.
- 30.Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.
- 31.Вудка М.В. Формування мистецьких компетентностей на уроках музичного мистецтва та художньої культури Тернопіль, Харків: Ранок, 2011. 44 с.
32. Голуб Н.Б. До проблеми формування громадянської компетентності в учнів ліцею на уроках української мови. Матеріали I Всеукраїнської науковопрактичної конференції з онлайн трансляцією «Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики» (6-7 червня 2019р., Суми). URL: <https://sites.google.com/view/professionaleducationkaf> С. 172–176.
- 33.Гриценчук О. Формування громадянської свідомості (Європейськийаспект) *Рідна школа*. 2002. № 10.С. 8–9.
- 34.Дашинська О. Проблема громадянського виховання в науково-педагогічній спадщині А. С. Макаренка та видатних українських педагогів ХХ століття. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*; голов. редкол.: П.Ю.Саух, С.І.Покутній, Н.П.Щербакова [таін.]. Житомир: ЖДУім. І.Франка, 2009. Вип. 47. С.151 – 154.

35. Зязюн І.А. Сагач Г.М., Краса педагогічної дії/ А.І. Зязюн, Г.М.Сагач. – К.: АПН України, Ін-т педагогіки і психології професійної освіти, 1997. 302 с.
36. Корінько Л.М. Роль критичного мислення у формування учнівських компетенцій. Х.: Вид. група «Основа», 2010. 95, с.78
37. Корнієнко Т.О. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника *Практична психологія і соціальна робота*. 2000. №5. С. 35-38
38. Ломакіна Г.І. Громадянськість як якість суб'єкта громадянського суспільства. Матеріали за 8-а міжнародна научна практична конференція [«Научний потенціал на света»], (Софія, 2012). Том 8. Педагогічески науки. «Бял ГРАД-БГ» ООД. 88 с.
39. Падалка Г.М. Учитель, музика, діти К.: Муз.Україна. 1982. 144 с.
40. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) Колективна монографія. / За заг.ред. О. Овчарук, Колектив авторів: Бібік Н. М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В., Паращенко Л.І., Пометун О.І., Савченко О.Я., Трубачева С.Е. 2004. С.64-70
41. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. Пометун О. І. Вісник програм шкільних обмінів, 2005. № 23. С. 18
42. Присакар В.В. Формування громадянської компетентності особистості у педагогічній спадщині В.Сухомлинського *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип.10. С.426-430
43. Ремех Т. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*, 2018. № 2. С. 34-40.

44. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность» К.: Миллениум, 2004. 521с.
45. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. наук.: спец.13.00.02 «Теорія та методика навчання. Київ.: 2007. 15 с.
46. Соннова М. Зарубіжний та вітчизняний досвід громадянського виховання *Вісник Львівського університету. Серія педагогіка*, 2006. вип.21. Ч. 1. С.123-130.
47. Сухомлинська О. В. Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого до нових акцентів і наголосів. *Педагогіка і психологія*, 2015. № 2. С. 5-14.
48. Сухомлинський В. Вибрані твори: у 5 т. К.: Рад. школа, 1979. Т.3. 670 с.
49. Сухомлинський В. О воспитании [сост. и автор вступ. очерков С. Соловейчик]. М. : Политиздат, 1973. 272 с.
50. Сухомлинський В. Пісня відкриває перед дитиною красу світу. Вибрані твори: В 5-ти т. Т.3. К.: Рад. Школа, 1977.
51. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. [под ред. В. Я. Струминского]. М. : Учпедгиз, 1953. Т. 2. : Вопросы обучения. 1953, 733 с.
52. Фольклорні записи Бориса Грінченка з села Нижня Сироватка: Збірник матеріалів / Упорядкув., передм., приміт. С.В. П'ятаченка. Суми: ФОП Щербина І.В., 2019. 288 с
53. Фурман О. Громадянська відповідальність особистості як предмет психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*, 2015 № 1. С.65-91
54. Шахрай В.М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Український соціум*, 2008. № 2 С.123-134

55. Шевчук Т.Є. Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців. «Young Scientist» № 4.1 (56.1) April, 2018. С. 85-88.

Підручники, посібники

56. Канюк С. С. Психологія мотивації: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2002. С. 238–248.
57. Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчук З.О. Основи національного виховання. Умань, 1993.
58. Логвиненко Ю. Громадянська освіта та патріотичне виховання молоді в умовах інтеграційних процесів // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції ? з питань патріотичного виховання молоді
59. Майерс Д. Социальная психология СПб.: Питер, 2002. 116 с.
60. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навчальний посібник / Неля Євтихіївна Мойсеюк. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 1998. 350 с
61. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук [та ін.] ; ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
62. Освітні технології: Навч.-метод. посіб / За заг. ред. О. М. Пехоти. К.: А С К, 2001. 256 с.
63. «Патріотичне виховання громадян в умовах інтеграційних процесів» (07-08 листопада 2013 року, м. Запоріжжя) / Упор. Д.В. Точиліна, Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2014. 589 с.
64. Педагогічна спадщина А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського: історія та сучасність: матеріали обласних педагогічних читань (15 березня 2013 року, м. Херсон) / За ред. В.В. Кузьменка, Н.В. Слюсаренко, І.В. Воскової. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. 155 с.
65. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: Підручник. К.: Деміур, 2003.

Автореферати дисертацій

66. Снігур Л.А. Психологія становлення громадянськості особистості:
автореф. докт-ра психол. наук. Л.А.Снігур. К. 2005.

ДОДАТКИ

Додаток А

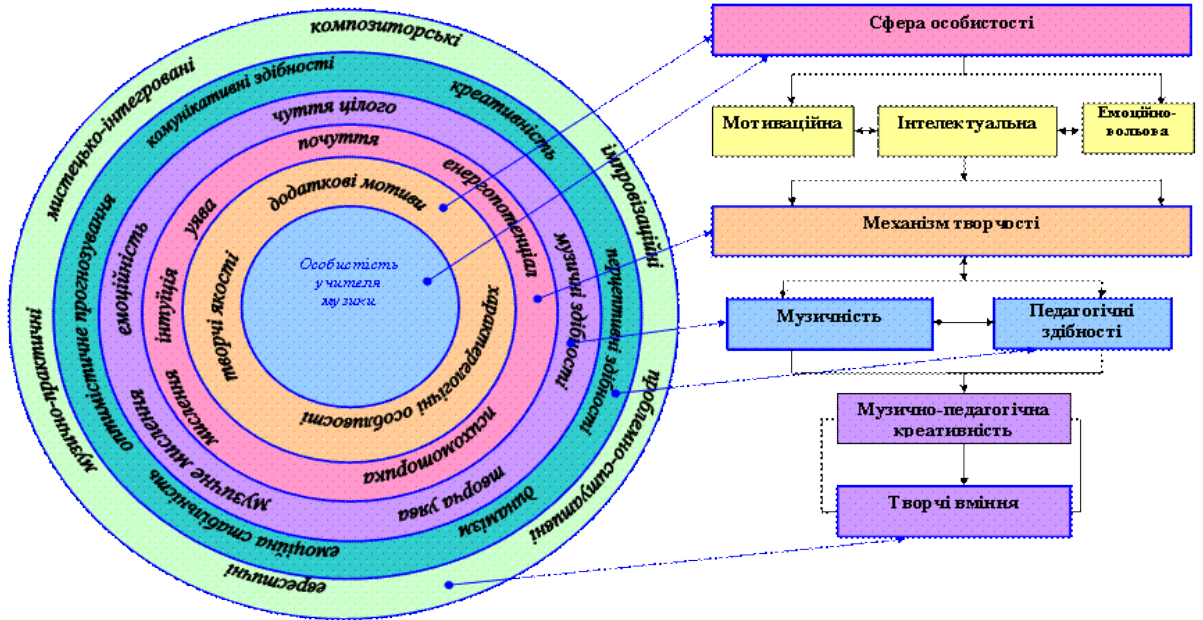
Співвідношення людини та компонентів суспільних факторів.

Джерело: власна розробка

Додаток Б

Особистісна структура творчої активності

Джерело: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/181>